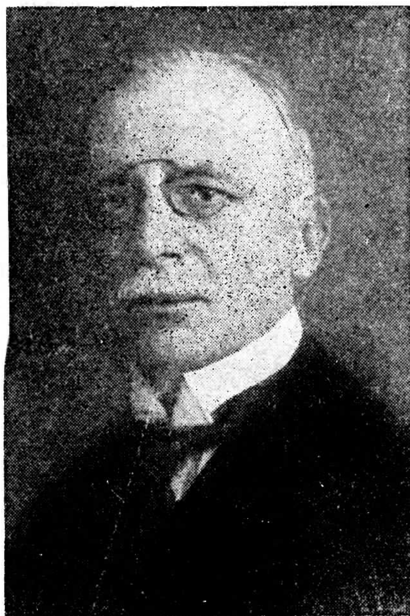
hrvatska mladost

GOD. XXVII. ZAGREB, STUDENI 1943. BROJ 3

NIKOLA ŠABIĆ:

ANTE TRUMBIĆ

»Dok smo živi i na okupu, ne bojmo se.
Budućnost Hrvatske je osigurana, ako budemo ljudi.«
Dr. Ante Trumbić

Tako je Trumbić običavao govoriti zadnjih godina života, predviđajući događaje, a to nam isto govori i danas, i govorit će nam taj veliki Splićanin, veliki Hrvat i veliki domoljub. Kad je umro postao nam je mnogo bliži, mnogo rječitiji i življi. Dok je živio bio je dosta osamljen u svojoj veličini, zaronjen u blaženo gledanje blize budućnosti u ostvarenje Starčevićeve Hrvatske. A kada se zauviek preselio u pusti i mrtvi klaustar splitskoga samostana, jedne sriede prije podne, mjeseca studenoga 1938, on mrtav, donese život među samostanske zidove.

Od toga dana pa sve dalje, Trumbićev grob u Splitu postao je sveto mjesto komu svake godine hrle hodočašća sa svih strana domovine. Kršni momci sa crvenim kapama, seoske i građanske djevojke sa kitama cvieća, ljudi i žene iz svih krajeva osobito Dalmatinske Hrvatske dolaze na njegov grob zašute i poslušaju, a Trumbić, naš dalmatinski Ante, i mrtav uči i govori: »Dok smo živi i na okupu ne bojmo se, budućnost je Hrvatske osigurana, ako budemo ljudi«.

Dok su ulicama Splita kršni momci u narodnim nošnjama nosili njegove smrtne ostatke na vječni počinak, oči svega naroda bile su uprte u veliki vienac sa hrvatskom trobojnicom na kojoj je pisalo: Velikome Splićaninu i Hrvatu — Dr. Ante Pavelić.

Živo se sjećamo i nikada ne ćemo zaboraviti časa kada iza suza žalosti za izgubljenim Trumbićem potekoše suze radosti i padoše na splitsku ulicu, a narod u zanosu i oduševljenju rastrga vienac, onako kako je nekoć kidao svetačke haljine u želji da ima svete moći. Svak je htio da dođe do listića Pavelićeva vienca, čuvajući to kao svetu uspomenu, kao svete moći, kao vidljivi znak žarke nade u blizi dolazak Ante, koji će na čelu ustaških junaka doći u obnovljenu Državu Hrvatsku.

Narod je molio i nadao se. Djevojke i momci brali su cvieće po Marjanu i Mosoru. Šibenik je na poklon slao kršne ljude sa crvenim kapama, Kaštela i Trogir cvieće i zelenilo svojih vrtova, Cetina svoje alkare i momke sa kuburama i jataganima — sve je to kitilo Trumbićev grob, sve je slušalo glas iz duboka: »Budućnost Hrvatske je osigurana«.

Trumbić je i danas živ, kao i onda, kada je služio narodu kao član Hrvatske stranke prava. I on je jedan od naših velikih učitelja. Domovina kao i vjera ne znadu za smrt svoje djece i svojih sinova, pogotovo onih ponajboljih. Hrvatska mladež nakon Trumbićeva sprovoda razišla se po svim krajevima Domovine, razmišljajući o pravom životu i zavjetujući se, da će služiti Domovini. Šutljivo je prolazila svim putovima i raskršćima razmišljajući o blizoj hrvatskoj budućnosti. Njoj je Trumbić povjerio svoju baštinu i sve bogatstvo svoje duše: — ljubav prema Hrvatskoj.

Ante Trumbić je umro 18. studenoga 1938. u Zagrebu, u 76 godini života. Uviek je vriedno obnoviti sjećanje na nj i na one dane, kada smo ga revolucionarno ispratili na vječni počinak.

Rodio se je 17. svibnja 1864. u Splitu, na Lučcu. Tu je svršio prve škole. Sveučilište je pohađao u Zagrebu, Grazu i Beču i doktorirao na pravnom fakultetu, te se posvetio odvjetničtvu. Politikom se za rana počeo baviti te postao član Hrvatske stranke prava. 1895. prvi put je bio biran na dalmatinskom saboru. Iste je godine bio i zastupnik na Carevinskom vieću. Kad se Narodna stranka i Stranka prava spojile u Hrvatsku stranku, treba spomenuti da je Trumbić na tom živo sudjelovao i bio zaslužan za ujedinjenje.

Nitko više od njega nije vodio brigu da se Hrvatska oslobodi, i postane samostalna i nezavisna. Već je Starčević sve do svoje smrti 1896., govorio, da će rat riešiti naše pitanje. Trumbić, stari pravaš i stari neprijatelj Beča i Pešte, snovao je i nastojao svim silama da Hrvatska izađe kao obnovljena država na ruševinama Austro-Ugarske monarhije. Protiv toga stajao je ekskluzivni srbski nacionalizam izražen u ideji o Dušanovu carstvu. Pašić je snovao propast i diobu Hrvatske na račun Srbije. Hrvatsko brodovlje prodao je drugome. Hrvatska je imala tada biti podieljena između Italije i Srbije. Trumbić je tu veliku nesreću i narodnu propast predusreo i vješto spriečio. Vjerovao je pravaški i pravaški je radio. Ali silom prilika te lukavošću i zlobom lažne braće bačeni u prilike u kojima nije preostajalo drugo nego cjelokupno hrvatstvo proživljavati i čuvati neoskvrnjeno u Versaillskoj Jugoslaviji, i nastaviti borbu za nezavisnost u novim prilikama. Trumbić brani hrvatske političke kažnjenike i očituje svoju staru pravašku političku vjeru i zastupa načelo: Hrvatska Hrvatima.

Započinje njegova borba proti diktature nametnute Vidovdanskim ustavom. Godine 1933. kada su objavljene glasovite Zagrebačke punktacije, kada su iznesena načela hrvatske narodne politike, Trumbić je uhapšen. Na izborima 1935. kada se glasovalo ili za hrvatsku državu ili za Beograd, Imotski kotar, prava ustaška kula,

bira ga za svoga zastupnika. Od tada pa sve do smrti Trumbić dušom i tielom pripada hrvatskom nacionalnom pokretu. On je tomu pokretu uviek pripadao, osobito zadnje godine života okrunile su njegov rad i dokazale da Trumbić nije bio onakav kakvog su ga mnogi htjeli prikazati i kakvoga su ga željeli gledati.

Dr. Ante Trumbić uz Stjepana Radića najveće je političko ime poslije prošlog svjetskog rata. Kao toliki naši velikani, i on je bio krivo gledan, zagonetan za mnoga srdca, koja su htjela gledati ono što su osjećala koje niesu gledala dvadeset godina unapried. Ali srdce treba zatomiti češće, pogotovo kad je rieč o politici, pa gledati stvari i događaje snagom razuma.

Trumbić je bio političar razuma, za to je njegov talenat došao do izražaja u pravo i zgodno vrieme.

Pravi duhovni lik Ante Trumbića bio nam je doduše ovijen tajnom sumnjom sve do smrti Stjepana Radića, do 1928. Odkada srbstvo ustrieli i usmrti u beogradskom parlamentu naše ljude, Trumbićev pogled na stvari postao je izrazitiji, a jasniji i gordiji nam je postao njegov duhovni lik. Mnogima se tada otvoriše oči, a cieli narod naglim se koracima uputi putem koji je preko Golgote vodio uskrsnuću. Hrvatima je bilo jasno, da je jugoslavenstvo samo pokretač velikosrbskih prohtjeva.

Vrieme je da sve postavimo na svoje mjesto. Dosta je bilo nepovjerenja. U ludom zanosu strančara, pojedinci su ocrnjivali, predbacivali sitničarili. Pravi nacionalizam odcjepljuje sve što je nepravedno, tjesnogrudno, osorno i sitničavo. Radi toga govoreći o Trumbiću mi gledamo u njemu ono što je naše, što je najbolje i što se nikada nije izgubilo. Trumbić je bio Hrvat uviek, svakom zgodom, pa i onda, kada nam se činilo da se na zaokretima i zavijutcima izgubio u magli. Onda, kada bi drugi zaboravili sami na se i prihvatili laskave ponude i unosne položaje, kada bi prsi okitili raznim ordenima, Trumbić se pojavljuje bez svega toga poštena čela i svietla obraza. Umro je, a njegove prsi nije resilo nikakovo odlikovanje ni srbsko ni jugoslavensko. Oskudievao je, ali se nikada nije poklonio zlatnome teletu. Umirao je, ali u oporuci nije ostavljao zlato i srebro nagomilano u službi za narod, već je ostavio baštinu i bogatstvo duha: — Ljubav prema domovini i prema narodu.

Jaki uticaj Starčevićev osjeća se u njegovu radu i njegovu životu. Svakom zgodom, pa i onda, kada su ga mnoge oči gledale crno. Nepravdu mu nanosi ko ga gleda i prosuđuje samo u vrieme njegova četirigodišnjeg rada od 1914. do 1918. Gledajući ga od njegove dvadesete godine, pa do smrti, proučavajući ozbiljno mukotrpno doba u komu je živio i krvavo se borio, tek tada možemo dati pravi sud o Trumbiću i kazati o njemu pravu istinu: Zaista, veliki se prorok i veliki domoljub pokazao među nama. A treba iztaknuti atavističke osebine, pa uticaj kraja gdje je odrastao.

Naše političare iz Jadranske Hrvatske treba posmatrati sa posebnog stanovišta. Da se izrazimo jasnije: treba ih razumjeti i oprostiti im fiktivne pogrješke, jer su rođeni i odgojeni u prilikama i okolnostima, koje ih opravdavaju. I onda kada smo mislili da smo ih izgubili, oni nam se približuju kao daleka braća, kao oni što doploviše u luku poslie oluje i govore nam: Tu smo, na istom putu, naši smo. Trumbić bi nam rekao: »Dok smo živi na okupu ne bojmo se. Budućnost Hrvatske je osigurana . . .«

— Mi koji smo rođeni i odgojeni u obitelji kao katolici, koji smo srasli u djetinjstvu sa katoličkim moralom, možemo i zabasati u životu. Ali onaj prvi nauk uviek se nameće i vraćamo se godinama onamo, odakle smo se udaljili. Tako je Trumbić govorio u razgovoru s jednim prijateljem, tako je mislio o moći vjerskog odgoja. A zar se to isto ne može kazati i o nacionalnom odgoju? I pravaš se rađa i

odgaja u duhu od koga se čovjek ne može rastaviti, taj duh ga prati uviek, na svim putovima života.

Izgovarajući ime dra Ante Trumbića osjećamo svetu tišinu oko nas. A iz te tišine iskrsava pred nama pravaš, starčevićanac, nacionalist.

Tko se jedanput napojio svjetlosti pravaštva i tko je osjetio vatru nacionalizma može se udaljiti i časovito poći stranputice, ali se u časovima mraka i zime vraća svjetlosti i toploti. Tako i neki naši političari. Tako je Radić, tako i Trumbić. Radić je brzo osjetio strah slavenske pustoši. Trumbić je neko vrieme bio u mraku, ali je brzo potražio svjetlosti i povratio se godinama onamo, odakle je pošao. I Radić i Trumbić naši su. Ako su koji put dalje gledali, bilo je to zato, jer su Hrvati idealisti, a uz to osjećali su da smo malen narod pred bolesnom i nasilničkom gramzljivosti svojih susjeda. I jedan i drugi mjesto bratskog zagrljaja osjetiše neprijateljski nož u leđima.

Događaji koji su se odigrali od 1910. pa do 1918. u svietu i kod nas mnogo su utjecala na Trumbića i na njegove poglede. Kasnije, ne mnogo za tim, Trumbić je u Jugoslaviji vidio vukodlaka, koji siše hrvatsku krv. Odmah se vraća triezncm gledanju. 1928. godine Jugoslavija postaje sinonim Srbstva. Trumbić se vraća starim danima i ustaje na obranu Hrvatstva kao nacionalnog i državnopravnog pojma. Osuđuje i ruši vidovdanski ustav i proživljuje bolne časove svoga naroda. To je bilo u mračnim časovima, kada se golgota Hrvatske primicala zadnjem stajalištu, svome posrtaju i raspeću. U duhu je proživljavao križni put Hrvatske i gledao u njemu sretnu budućnost.

Tko želi dati pravi duhovni lik Trumbićev treba da ovom hrvatskom velikanu pristupi sa strahopoštovanjem, da pogledom obuhvati njegov rad od pravaških početaka, preko zadarske i riečke rezolucije, jugoslavenskog odbora do učešća u »Hrvatskoj zajednici« i sve do zadnjih plodnih godina, kada je povučen, kao svi prvaci hrvatskog nacionalnog pokreta, željno čekao čas proglašenja hrvatske državne nezavisnosti. Uz to treba da upozna atavistički elemenat u njegovom životu, zatim temperamenat i utjecaj okoline. Ne zaboraviti da je bio Splićanin, kao Marulić i Botić. Sjetiti se sv. Jeronima koji bi u časovima kleknuo, digao oči k nebu, uzeo kamen i udarao se u prsa govoreći: Prosti mi Bože, jer sam Dalmatinac. Pretresajući javni rad razvijen u emigraciji za vrieme rata, naglasiti suprotne teze, izpravna i kriva tumačenja tadašnjega Trumbića. Pitati se: zašto je pošao u emigraciju i s kojim uvjerenjem. Imati ga uviek u vidu kao učenika Starčevićeva i sjetiti se šta je Starčević učio o rješenju hrvatskog pitanja (rat je ključ toga rješenja). Naglasiti njegovo domoljublje, deržanstvo protiv strančarstva: uz veće osobne žrtve, do zadnjega daha, zagovara jedinstvo i slogu naroda. Staležkoj i strančarskoj slozi suprotstavlja nacionalnu, narodnu, hrvatsku, kao i Starčević, koji bi bio spreman poći bos k majci Božjoj Bistričkoj za slogu svih Hrvata. Treba otvoriti i proučiti sva dokazala, zaviriti u sve spise, preda se poredati sve bilježke, upoznati njegovu bogatu korespodenciju, svestrano i temeljno upoznati se sa prilikama vremena, — pa tek onda dati izpravan sud o Trumbiću i kazati: zaista, bio je naš.

Naš je po rođenju i po krvi, jer je diete hrvatskih težačkih roditelja splitskog Lučca. Naš je po svojoj mladosti, jer se već kao mladi odvjetnik oduševio pravaškim idejama i postao vatreni pristaša Starčevića i Kvaternika. Naš je po svom nastupu u javni život, jer je kao pravaš ušao u dalmatinski sabor, a kasnije i u carevinsko vieće u Beču. Naš je bio i onda kada se približio narodnjacima i kad je sudjelovao

kod stvaranja riečke rezolucije, jer je to činio iz plemenitih pobuda, da pomogne hrvatskoj stvari. Naš je bio u emigraciji, jer je mislio, da će tamo najviše koristiti pobjedi pravaške misli. Naš je bio i onda, kada se poslie rata povratio u domovinu, gdje se brzo razočarao, napustio visoki položaj, jer nije mogao dopustiti sebi užitak časti, dok se njegov narod borio za svoja prava. Naš je bio uviek, a naročito zadnjih deset godina svoga života, jer je bio aktivni borac na hrvatskoj fronti, jer se povratio prvim godinama mladenačkog poleta, — pravaštvu.

Tko mnogo ljubi mnogo radi, nije čudo da koji puta i pogrieši. A biti Dalmatinac i nikada ne pogriešiti, bilo bi čudo. Sjetimo se naše burne prošlosti, naše obale i našega mora, naših primoraca. Dozovimo u pamet gusare. Ne zaboravimo Domagoja i ostale junake odnjihane na obalama. More je veličanstveno, ali i nestalno. Uviek nas privlači. Uviek, i kada je mirno i nestalno. A tako nas privlače i veliki ljudi, i veliki sinovi našega naroda rođeni uz more.

Krvavo udo našega živog, uskrslog tiela, ponajbolji i najživlji dio našega naroda, naša Dalmacija rađa najvriednije i najbolje sinove. Kao nepresušni vrutak, čisto etički i nacionalno, hranila je naš kulturni, politički i vjerski život, obnavljala ga i još ga obnavlja po najboljim snagama. U sklopu Hrvatske i njezine današnje i prošle vriednosti, Dalmacija ima prvu rieč. Svietu je dala genije i svece, a Hrvatskoj odlične političare i književnike, Europi umjetnike i sviestne Hrvate. U književnosti i umjetnosti Dalmatinci su najbolji i najvriedniji. Među političare i značaje Hrvatske, uz bok Kvaterniku, Starčeviću i Radiću stoje Supilo, Prodan i Trumbić, naš ponos i naša dika.

Prateći put njegova života, tražeći ga na njegovim lutanjima slobodni smo kazati, da je Trumbić moralno utjecao i pridonosio duhovnoj pravaškoj izgradnji našega naraštaja. Izuzetak je bio, jer se nije kao mnogi dao slomiti u časovima, kada su i karakteri omekšali, kada je kremen postao vapnenac, a čelik olovo. Pravaški duh sačuvao je i onda, kada se nalazio u sredini, koja je do u srž bila otrovana balkanstvom, koja je bila gluha i sliepa za sve što je naše, što nas po naravnom pravu pripada. Moglo bi mu se prigovoriti, da nije bio revolucionarac, da je htio mirnim putem postići ono što sepostigloustankom. I prigovorili bi mu kada ne bi znali, da je imao meku i osjetljivu dušu za sve krvave trzaje, za sve bolne operacije i smione poteze. Ipak, zadnje godine njegova života odskaču i u tom pravcu. A svojom smrću zadaje moralni udarac jugoslavenstvu i popravlja sve ono, što je na oko bilo zlo učinjeno, ili što je propustio učiniti, kada nam je bio zagonetan njegov put. Zadnjim godinama svoga života i svojom smrću mnogo je pridonio mogućnosti blizog ustanka. Da je poživio još danas nitko od njega nebi bio sretniji nad istinom da posjedujemo svoju državu. Ako je istinita latinska izreka: finis coronat opus, tada je Trumbić bio hrvatski nacionalist, pa nitko nema prava svojatati ga osim hrvatskih nacionalista. Suradnju je odkazao svima koji nisu mislili o hrvatskoj državi.

Još nije vrieme da se naročito zadržimo na činjenici nekadašnjeg rada Ante Trumbića u jugoslavenskom odboru. Potrebno je međutim znati, da je taj odbor bio hrvatski: Supilo, Hinković, Meštrović. Njegovo razočaranje bilo je nešto naravno i logično. Duboki razlozi koji su ga prividno i časovito odveli jugoslavenstvu bilo je njegovo uvjerenje, da će Hrvati svojom sposobnošću nametnuti se Srbima i lakše doći do željene nezavisnosti. Vjerovao je, da su Srbi nesposobni, truli i neokretni, te se jugoslavenstvom poslužio kao maskom za veliko Starčevićevo hrvatstvo. On

je potekao iz vremena koje je vodilo ogorčenu borbu protiv Austro-Ugarske, za nezavisnost Hrvatske i koje je u jugoslavenstvu gledalo mogućnost ostvarenja hrvatske države. Međutim kada je Trumbić osjetio i doživio ono čemu se nije nadao i što nije predvidio, odmah se povratio na pravi put. Treba znati da je bio više pošten nego vidovit, više karakter i čestit nego lukav.

Trumbić je ostao ličnost između najistaknutijih, čelik rodoljub, kremen značaj, aktivni borac na hrvatskoj fronti sve do smrti, čovjek širokih i dubokih političkih pogleda, svietli primjer poštenja i nesebičnosti, čist i svietao svojim životom. O njemu je prigodom njegove smrti bilo napisano ovo: »Tri stvari karakteriziraju političko djelovanje pokojnog dra Trumbića. Od početka do kraja borio se je za hrvatsku stvar, za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, za političku slobodu hrvatskog naroda. U toj dugoj političkoj djelatnosti bilo je raznih etapa i taktičkih poteza, ali uviek mu je pred očima lebdio jedan ideal: sloboda hrvatskog naroda. Druga svietla točka u javnom životu dra Trumbića bila je čist i neslomiv njegov karakter. Dr. Trumbić nije nikada u javnom životu imao pred očima svoje osobne probitke, nego one hrvatskog naroda. Zato je ostao do svoje smrti svietli primjer poštenja i nesebičnosti.«

Iz blize prošlosti uzkrsavaju pred oči uspomene na onaj čas, kada je on, naš mrtvi Ante, dozivao živoga, još većega Antu, jer je jedan mrtvački vienac na Trumbićevu sprovodu povezao nas u zarobljenoj domovini i one u emigraciji, nas žive, koji smo pratili Trumbića na vječni počinak i one mrtve koji na drugi sviet pođoše vjerujući u uzkrsnuće hrvatske države. Starčević, Radić, Trumbić — prvi drugi i treći Ante, bili su duhovno povezani s najvećim sinom naše domovine, Antom Pavelićem i sa cieli mnarodom. Njegov sprovod bio je poljubac naše prošlosti i blize budućnosti. Taj žarki poljubac sve nas je zagrijao i omamio, u poviestnoj noći on nam je dao snage i čilosti za dalju borbu. Pa da se netko među nama nađe i stane sumnjičiti veličinu velikog Splićanina?

Uviek je bilo tako da se zlobni glas brbljavaca javlja o onomu što je zlo učinjeno ili neučinjeno kako valja, ne mareći za dobro i za ono što bi trebalo znati. To je silom prilika i zakonom običaja postalo pravilo površne javnosti i svagdanja praksa onih koji proriču budućnost kroz duhanski dim. I onima koji imadu sposobnosti i smjelosti hodati tragovima velikana i promatrati njihov život, čini mi se da hodaju po tragovima tajna čiji su putovi nedokučivi, o kojima se neda proricati, koje se ne može odmah razumjeti i strpati u obične kalupe. Promatran u tmini i zbrci događaja nad događajima Trumbić o sebi daje svjedočanstvo, koje u podpunosti priznajemo. On, koji je u svojoj duši nosio cielu Hrvatsku, nije znao kuda treba poći u vremenu koje je bilo i suvišno mračno, ali netom je svietlost bliesnula u tmini, našao se na pravom putu. Oči ciele domovine bile su uprte u njegov lik. Proplakale su gledajući kako nestaje u času najveće potrebe. Kada se proniela strašna viest da je umro, cieli je narod osjetio bolan udarac i prazninu. Crkve su odzvanjale molitvama i jecajima, a zvona hrvatskih zvonika uz more su proplakala. Protužili su starci uz hrvatska ognjišta, a hrvatska mladost je još više vjerovala u veliki i svietli ideal svoga naroda.

Navršilo se je pet godina od smrti velikog Hrvata Ante Trumbića, branitelja hrvatskih prava i hrvatskog Jadrana i ovom prigodom u ovom hrvatskom hrvanju za iste svetinje s ponosom Ga se sjećamo i nastavljamo putom kojeg nam je pokazao.

AUGUST ĐARMATI:

ŽRTVE

U lomljenju izviru snage, u žrtvi raste moć,
I bol i tuga uviek rađaju svietlim plodom,
Putovi k jutru vode samo kroz tamnu noć
A zviezde blistavi odraz odsieva tamnim svodom.

Nikada uzalud nisu žrtve srdca i duše,
Ni život žrtvovan jednom svetom i velikom cilju,
Nek se ljepote naših radosti bezdanom ruše,
Sutrašnjost plodove njine dat će u izobilju.

U njima jačaju nade, jačaju naša htienja,
Budi se ojačan podstrek, šire se snažna krila,
Žrtve su brži put smirenju naših vrienja
Što donose uspjeh tamo gdje je praznina bila.

Neka težina patnje ne muti radost vida,
Uviek su dostojne žrtve stvari božanskog smjera,
Zašto slušati prietnje zasluženoga stida,
Kada nas prezre naša uztrajnost, nada i vjera?

Neka stradanja naša sazriju do vrhunca,
Nek se bolova naših pokrene vihor ljut,
Kroz njih se milo smieše traci sutrašnjeg sunca,
Današnje žrtve daju našoj budućnosti put.

DR. ANTE CIVIDINI:

PJESNICI HRVATSKOG SRDCA

Tko je pjesnik hrvatskog srdca? Je li onaj, koji u sebi nosi srdce hrvatsko? Ili onaj, koji »hrvatsko srdce« predstavlja, koji se u njegovo ime izražava, izjavljuje? Što je uobće hrvatsko srdce? Ima li ono svoje vlastite oznake po kojima se razlikuje od srdaca drugih srodnih i nesrodnih naroda? Možda je hrvatsko srdce ono biedno stvorenje, komu »uviek nešto treba« i koje »zadovoljno nikad posve nije«, jer čim željenog cilja se dovreba, opet novih sto mu želja klije? Da nije hrvatsko srdce ona sila, o kojoj pjesma kaže: »Srdce mi je ko potočić gorski, sitno zimi prude što pokriva; srdce mi je ponoćni val morski, na kom zraka mjesečeva pliva. — Kad u proljet jug po gori para i s jelika kad se truni inje, mal potočić bujicom se stvara, val u talas grozan se uzpinje.«

Što je srdce uobće, a hrvatsko srdce napose? Srdce oduviek predstavlja osjećajnu stranu unutrašnjeg života. Stoga mnogi zamjenjuju rieči osjećaj i srdce, jer poistovjetuju njihov pojam i drže, da je srdce sjedište osjećajnog života. U tom se smislu kreće i običan govor, kada se na pr. za čovjeka, koji je pun osjećaja, kaže: »to je čovjek srdca« ili obratno, ako je okrutan i silovit: »to je čovjek bez srdca«.

Ovdje se govori o srdcu u prenesenom značenju. Srdce je osjećaj, čuvstvo, to je onaj dio duše, koji je nasuprot pameti ili uporedo s njome. Prema tomu, kada govorimo o hrvatskom srdcu, mislimo na osjećanja ili čuvstva, koja izpunjavaju jedan dio hrvatske duše. Zar sva osjećanja njezina? Ne! Samo ona, koja Hrvatu daju poseban biljeg, posebnu oznaku; po kojoj se Hrvati između sebe razlikuju, jedni pred drugima iztiču, jedni nad druge uzdižu. Takva osjećanja i niesu svakomu jednako podieljena, ona su dar Božji, baš tako kao i druge sposobnosti ili moći duše. Hrvat kojem je Bog ukrasio dušu vrelim i bogatim osjećanjem, a darovao ga sposobnošću, te umije svoju dušu prelievati u duše drugih tako, da i oni osjete taj hrvatski biljeg, da se i oni odlikuju i ponose, što »Hrvatska je naša mati, naša razkoš, naša slast«, takav Hrvat, da, samo takav Hrvat pjesnik je hrvatskog srdca. On je jedini podoban, da svojim srdcem odgoji narod, koji treba biti spreman »za slobodu u najžešći srnut boj, i na oltar svome rodu žrtvovati život svoj«.

Iz ovog, što sada rekosmo, sliedi ovaj zaključak: Pjesnik hrvatskog srdca nosi sam u sebi hrvatsko srdce i predstavnik je srdca, što ga narod u sebi hrani. Takav pjesnik govori iz svog srdca k srdcu naroda i obratno iz srdca naroda u svoje vlastito srdce. Drugim riečima: on prenosi dušu u dušu.

Takvih je pjesnika imao hrvatski narod u prošlosti mnogo. Moć njihove pjesme bijaše golema. Ona je podobala snazi Orfejeve pjesme, koja je gibala drvo i kamenje. Ona je sirenskom moći dizala hrvatski narod na noge, osvještavala ga i napunjala duhom, koji je obuhvatao i zemlju i vodu, i zrak i svietlo, sve, upravo sve, što se je zvalo imenom hrvatskim. Sjetimo se prije svega dragog nam Dubrovnika. Ona ljubav, koju je Gundulićeva pjesma odnjihala u dušama njegovih zemljaka, postoji uviek i postojat će, doklegod se bude častila festa sv. Vlaha i dok se na njoj bude pobožno pjevala pjesma: »O liepa, o draga, o sladka slobodo, dare, u kom sva blaga višnji nam Bog je dô, uzroče istini od naše sve slave, uresu jedini od ove Dubrave, sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi ne mogu bit plata tvoj čistoj ljepoti!«

Pjesma slobodi, hrvatskoj slobodi, rodila se u srdcima hrvatskih pjesnika u najtamnijim danima hrvatskim, pod najoblačnijim hrvatskim nebom. Pjesnici hrvatskog srdca probiše tamu i oblake, razvedriše hrvatsko nebo, a duša hrvatskog naroda, dotle turobna i snena, poče se buditi, vedriti i kliktati: »Još Hrvatska ni propala — jednom čuje svoje sine glasno pjevati, složno glase u visine tako držati: Braćo! danas kolo vodi, danas svetkuje, Hrvatska se preporodi, sin se raduje.« (Gaj).

Dok je hrvatski narod gledao, kako se »sve u svietu diže«, a on sam da »stoji niže,« jeknula je pjesma hrvatskog srdca: Bac'mo dakle jaram tvrd, koj' hrvatsko ime grdi i zakapa narodnost!« Na tu jeku odjeknu gromko i odlučna rieč: »Dakle oštrit jest nam mače, Davor silni pomoć dat će; u potoku krvi jalne, sve poroke oprat žalne budi prva zapovied. — U tom vr'ednom svetom boju, braćo, da smo svi na boju, najte zadnji bit Hrvati, slavni, dični, silni brati, dana vam je jaka moć.« (Vukotinović). Na tu jeku i taj odjek srdce se hrvatsko razigralo, razgorilo, razbuktilo i napokon je uzavrelo tako, da je bilo spremno na najveće žrtve. U tom osjećanju rodila se pjesma: »Znam da moji pradjedovi Hrvati su slavni bili, a zar unuk da njihovi u robskome strahu cvili? Sam ću ubit svog jedinca, nož u srdce rinut žene, neg da vidim od tuđinca, slobode mi porušene. Sam ću upalit krov nad glavom, pripravit si grob gorući, neg da tuđin s mojim pravom u mojoj se bani kući. Tko to izvest gotov nije, u tom naša krv ne bije!« (Demetar).

Pjesnici hrvatskog srdca razbudiše u sviesti hrvatskog naroda predočbu o slobodi, stvoriše od nje ideju i pretvoriše je u ideal, koji duša vječno žudi. Slobodu kao faktični narodni posjed prikazuju pjesnici kao najveću dragocjenost, koju je Bog narodu dao. Stoga opominju narod, da taj dar Božji gledaju i motre, da ciene njegovu vriednost i da ga čuvaju kao zjenicu oka svoga. Jer sloboda je kao ptica u ruci, ako izmakne i odleti, nema je natrag nikada više. A kako se može čuvati ona?

Sloboda se čuva prije svega domoljubljem ili patriotizmom. Njemu pjesnici hrvatski posvećuju zanosne pjesme svoje, dižući k nebu oči: »Bože živi i ražari svetu vatru rodoljublja, svako srdce budi zublja, svako oko budi plam, da s narodne svete stvari sav uzplamti narod nam! Bože živi i ražari rodoljublja sveti plam!« (Preradović).

Domoljublje zahtieva suradnju svih slojeva naroda. Suradnja je suglasnost sviju sviestnih i nesebičnih narodnih volja. Gdje postoji patriotska suradnja, tu je i sloga od Boga. Gdje nema sloge, nema ni slobode. Nesloga je »tielo od sto mršavih komada, svaki svome u kutiću gine, svaki jadan nečemu se nada, hoće nešto, a neće da zine.« Nesloga je vjekovima ubijala naš narod i još ga danas hoće da ubija. Zbog nesloge, samo zbog nje »postali smo sebi tuđi, strani, igrajuć se među sobom skrivača, brat na brata pogrdom nišani, svaki na svoj mlin vodu navraća.« — »Bog je samo tamo gdje je sloga. Bez nje nema stada od ovaca; bez nje vojska još tak silna pada; gine snaga za narod boraca: bez nje i mi patuljci smo sada.« (Rakovac).

Slogom rastu male stvari... Na slozi gradi narod blagostanje svake ruke. Polja cvatu, šume rastu, vinogradi buje; sunce sije, zemlju grije; sve živi, miče se i napried kroči. Pamet i srdce stvaraju velika djela. Pamet traži i pronalazi istinu, od koje se gradi z n a n o s t sa svim svojim granama i grančicama. Srdce pak odkriva i pokazuje l j e p o t u, koja stvara u m j e t n o s t različite vrsti i podvrsti.

Priroda, znanost i umjetnost utvrđuju eksistenciju naroda i dižu mu cienu pred ostalim narodima svieta.

Sloboda, domoljublje i sloga krče narodu pute, po kojima se dolazi do jedne misli, do jedne duše. A gdje jedna duša vlada, tu je jedna zemlja, jedna ljubav, jedan Bog. Takova je Hrvatska bila u davnoj prošlosti, takova treba da je i u bližoj budućnosti. Takva će ona doista i biti, tek treba za nju raditi, trpjeti i — živjeti. »Našem raju, našem domu svak posveti um i grud, nek se njemu jedinomu slava ori svud i svud.«

Pjesnici hrvatskog srdca pronose slavu Hrvatske u divnim povjestnicama svojim spominjući nas svagdje: »Sjetimo se prošlih dana, gdje nam slava suncem sja; sjetimo se gorkih rana, što nam kobih zada zla. Proti valom turskog mora mi bijasmo jaki štit, stog hrvatski narod mora, slobodan i slavan bit.«

Na temelju narodne prošlosti i slave pjesnici hrvatskog srdca pokazuju put do zviezde narodne sreće. I doista »sviće zora, iza gora zabieli će dan doskora, zviezda sreće neće nestat nama sa obzora.«

Stoga brzo, brzo »bratimski si ruku dajmo, vjerno stani drug za drugom, pa junački zapjevajmo, da se ori svieta krugom. I ko zvuci pjesme jasne nek se naša srdca sliju, a na slavu majke krasne u najljepšu harmoniju.«

Budimo jednom podpuni ljudi!
Ustajmo, braćo, sada je čas,
Da nam se naše očinstvo vrati,
Uz nas će biti, voditi nas
Bog i Hrvati!

NIKOLA MUCAVAC: PETRINJA

SALIH ALIĆ:

LISTOPAD

Listopad je jutros u zaranak râni
s vjetrovima mladim sišao s visina.
Šarenoj je brezi zastao na grani
da s maglama slavi tišinu nizina.

Griva mu žuta granjem razasuta
zuji ko prela svilenog vretena.
Listak, žeđan sunca, drhti pokraj puta
i moli, ko ljubavlju nagrižena žena.

A ja, tih i pospan od dalekog puta,
skitam se po vazi listopadskog sata
i s tamburom, što driema ko djevojka kraj skuta,
stihove predem od sunčevog zlata.

(Iz rukopisne knjige »Sunce na dragulju«)

JESEN

Oprla se jesen o moja ramena
tužna, ko ružna žena bez muža.
Ogrtač joj siv — magličasta pjena —
okitio zadnji svježanj bielih ruža.

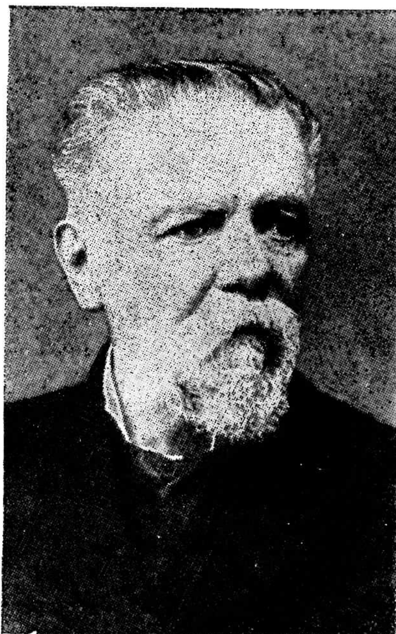
U kosama vjetrovi pričaju joj priče
o zrelome ljetu, što zađe za šumu
i o ognju sunca što stoljeća miče
i što ljubi orošena jutra po drumu.

Ja joj rekoh: »O, ti, vjerenice stara,
prsten sam s ruke, onaj od rubina,
poklonio suncu, vrata što otvara
jutru, i diže me put zvjezdanih dubina!«

A jesen, ko ukleta djevojka u dvoru,
stišće me sve jače, maglom prekrivena
i dršće ko zvuci mjeseca pred zoru
tužna, ko ružna ostarjela žena.

PROF. NIKOLA MATIJEVIĆ:

»RIEČKI LAV« ERAZMO BARČIĆ (1830.–1913.)

Erazmo Barčić slabo je poznat poslieratnom naraštaju, jer se o njemu, kao i o mnogim našim javnim radnicima, pisalo vrlo malo. Poput Pavlinovića, Prodana, Derenčina, Supila, Spinčića, Trumbića i drugih, nikao je na rubnim dielovima domovine i pripada onoj skupini naših javnih radnika s Jadrana, koji svojom dubokom naobrazbom i širinom političkih pogleda u drugoj polovici devetnaestog vieka i dielom u dvadesetom vieku, dadoše našem političkom i kulturnom životu neizbrisive biljege i značajne uloge.

Ne ćemo pogriešiti, ako uztvrdimo, da su spomenuti bili izabrani predstavnici naših najjačih duševnih snaga i izdržljivosti poput obala na kojima su rođeni, te živog i borbenog temperamenta, kao što je živo i more na kojem su odgojeni.

Zahvaljujući u mnogome njihovim sposobnostima u radu i borbi, sačuvali smo budnu nacionalnu sviest na međi, a time i vlastita obilježja i težnje u najizloženijim krajevima, za kojima je prekomorski susjed stalno posizao. Ako gledamo na te činjenice iz perspektiva sadašnjice dobivamo puniju sliku djelovanja tih naših trudbenika.

Erazmo Barčić među tima javnim radnicima ima svoje posebno mjesto.

Od proživljene osamdeset tri godine života, posvećuje Barčić punih šestdeset godina javnom političkom i kulturnom djelovanju, kojega su mu nalagali probitci domovine i njegovog rodnog grada Rieke. Sudjelovati punih šest desetljeća u borbi za domovinska prava na najizloženijoj točki hrvatskog grada Rieke, koju su dva naroda nepravedno za sebe svojatali, te pri tome ostati nepokolebiv, mogao je samo značaj Erazma Barčića.

Kad se je 1910. godine prigodom 80. godišnjice Barčićeva života urednik »Novosti« obratio na Barčića, da mu pošalje svoj životopis, Barčić mu je kratko odgovorio pismom, koga vjerno donosimo.

Smišljenom nastojanju Mađara i Talijana, koje je išlo za odcjepljenjem Rieke od Hrvatske, a da se time ujedno prekine i veza domovine s njezinim istarskim dielovima, trebalo je sređenog i smišljenog političkog i kulturnog odpora. Na čelo toga odpora dolazi Erazmo Barčić, vođa riečkih Hrvata, nazivan »riečkim lavom«, »riečkim carem«, jer bijaše posvema povezan sa svojim gradom i njegovim pitanjima bilo političke, kulturne ili družtvene naravi.

Izvan tih pitanja, pojava i prilika, ne bi se moglo niti zamisliti Erazma Barčića.

Uz osjećanje za sudbinu grada Rieke, pratilo je Barčića kroz čitav život i budno osjećanje jednog odpornog hrvatstva, koje je oštro reagiralo na pomisao, da je u prošlosti bilo snažnije, te prema tome u budućnosti mora doživjeti doba punog državnog života, kojega je nekoć proživljavalo duž naših obala. Ta misao hrvatske

Na Rijeci 8/VI 910

Velestovani G. Urednice!

Vaše veleciјenjeno pismo od 3 t. m. jesam jedva danas pročitao, jer već od 2. t. m. sam bio odsutan iz Rijeke.

Vi tražite da Vam ja pošaljem kratki moj životopis. — Sutra navršujem 80ᵘ godinu života svoga. Počamši od ožujka 1848, kad sam ~~[illegible]~~ pod banom Jelačić-em pripadao t. z. narodnoj akademskoj straži, pa sve do dana današnjega jedina bijaše mi težnja izpunjavati dužnosti, koje prinadleže vjernomu sinu prama miloj majci otacbini, kojoj hoću da do zadnjeg svog daha vjeran ostanem.

Evo taj je moj životopis.

Blagodareći što ste se izvolili mene sjetiti častim se bilježiti odličnim štovanjem

Erasmo Barčić

državnosti dovodi Barčića uz prve pobornike pravaštva Urpania i Akurtia u kolo Ante Starčevića, kojemu je Barčić u prvoj dobi pravaškog djelovanja bio desnom rukom.

Osnovni politički stavovi Erazma Barčića začeti su i duboko zacrtani u kolu prvih pravaša tako, da će u razvoju kasnijeg Barčićevog djelovanja biti i nekog izvjestnog udaljivanja od stranke prava, ali u najosnovnijim državopravnim pitajima Barčić se nije mienjao. Njegov se osebujni i neslomivi značaj očitovao već u njegovim prvim službama. Vođen njime napustio je i sudačku službu, koju je obavljao u Crikvenici, a kasnije u Komorskim Moravicama. Kada je Barčić u Komorskim Moravicama imao, kao sudac i kao politički šef (sudačka i politička jurisdikcija bijahu tada zajedno), obaviti vojničku stavnju, narod se je stavnji otvoreno opirao, našto je Barčić dobio viši nalog, da stavnju bezuvjetno provede. Ne želeći izstupiti protiv naroda Barčić se radije zahvali na službi i vrati se na Rieku, posveti se odvjetničtvu i tamo ostaje do konca života.

Vidnije političko djelovanje Erazma Barčića počima od 1848. godine, kad su Jelačićevi vojnici zaposjeli Rieku, poslije čega riečki »talijanaši« nastoje da se Rieka sjedini s Ugarskom. Ovakovima Barčić navješćuje nepomirljivu borbu.

Da dokaže nedvojbenu pripadnost Rieke Hrvatskoj javio se Barčić još 1860. godine s jednom političkom brošurom na talijanskom jeziku. Naslov brošure je »Glas jednog rodoljuba« (»La voce d'un patriota«), a obasizala je 79 stranica. U prvom dielu te brošure iznosi Barčić poviest grada Rieke od njezinih početaka do listopadske diplome (1850.), dok se u drugom dielu obara na autonomaštvo, koje teži za političkim odcjepljenjem od Hrvatske. Treći dio brošure iztiče hrvatsku narodnost stanovnika grada i potrebu da Rieka bude politički vezana uz materu zemlju. Na ovu se je brošuru po njezinom izlazku u »Pozoru« vrlo pohvalnim riečima osvrnuo sam Ante Starčević. Iste misli o pripadnosti Rieke Hrvatskoj branio je Barčić i u mnogim člancima pravaškog glasila »Slobode«, koja je izlazila na Sušaku, a kasnije se preselila u Zagreb.

Godine 1865. ulazi uza Starčevića sa strankom prava u hrvatski sabor Erazmo Barčić, Vjenceslav Urpani, Dragutin Akurti i Antun Vakanović. Iz te saborske periode nije Barčić ostavio nikakovih saborskih govora. Kotar Krasica birao je Barčića 1881. godine za svoga zastupnika, te ga vidimo na saborskom zasjedanju od 1881. do 1884. Najvažnije saborsko djelovanje razvija Barčić za Khuenova banovanja i to za saborskog zasjedanja od 1892.—1897. Osim toga Barčić još sudjeluje u saboru od 1901.—1906., 1906.—1907., i 1908. godine, a kasnije bijaše dvaput i dobnim predsjednikom hrvatskog sabora. Iz parlamentarnog djelovanja Barčićeva uočavaju se njegove neobične pravničke i govorničke sposobnosti. Barčić je svoje saborske govore iznosio na jedan dokumentiran način, oslanjajući se na činjenice, izricao ih je vatreno, njemu svojstvenim govorničkim žarom i zanosom.

Iza osude Davida Starčevića i drugova izrekao je Barčić 1887. u hrvatskom saboru glasoviti govor dobacivši oštre rieči na račun Austrije i carskoga Beča. Iste je godine u ime stranke prava prikazao u saboru adresu, koja stoji na stanovištu cetinskoga sabora od 1527. godine.

Povodom događaja od 1895. prigodom boravka Franje Josipa u Zagrebu, kojom su zgodom hrvatski sveučilištarci spalili mađarsku zastavu, interpelira Barčić na saborskoj sjednici od 30. X. 1895. Braneći hrvatske sveučilištarce iztiče Barčić: »Nije čudo da je sveučilištna mladež, koja svoju domovinu obožava, kojoj će bu-

dućnost povjeriti udes ove mile nam otačbine, dala oduška povrjeđenom nam patriotičkom hrvatskom čuvstvu u času, kad su plaćenici mađarski iz zasjede navalili na njihove drugove i nazvali ih ovdje na hrvatskom zemljištu hrvatskim kujama, i toljagama ih isprebijali i noževi ih izranili. Ne to nije čudo!...

Pa ta gospoda, ta naša prekodravska braća... po riečima zastupnika Ugrona zahtjevaju, da se sve oblasti hrvatske pred tom mađarskom zastavom moraju pokloniti, a garnizona mora izići sa bandom i istoj počast izkazati, i još se čudim, da nije zahtjevao... da se mjesto sablje na spomeniku Jelačića bana ima postaviti mađarska zastava.«

Da se uzmogne dobiti podpuna slika Barčićeva saborskog djelovanja, bilo bi potrebno prieći mnoge saborske dnevnike iz kojih je vidljivo njegovo zauzimanje za naša javna politička, kulturna i gospodarska pitanja. Nebrojene interpelacije, koje je Barčić u saboru iznesao, kao one u pogledu porabe talijanskog i mađarskog jezika kod lučkih ureda u hrvatskom Primorju, o subvencioniranju brodova i parobroda slobodne plovidbe, o smještenju i osiguranju obstanka riečke gimnazije, i druge, dokazom su njegovog živog nastojanja, da obrani narodne probitke pred tuđincima.

Iz čitavog Barčićevog djelovanja očituje se neograničeni idealizam i poštenje, jer on bijaše jedan od onih političkih radnika, koji je poštivao tuđe, a u svoje nije dopušao, da mu se dira. Sam je jednom zgodom iztakao »kako u političkom, tako svojih prava jesu oni, koji poštuju tuđe pravo.«

Taj Barčićev idealizam i dosljednost u njegovu značaju, očitovao se je baš u kasnijem njegovu odnosu prema Anti Starčeviću. Ne slažući se sa Starčevićem u pogledima i odnosima prema slavenstvu, Barčić je izstupio iz stranke prava te se priklonio »domovinašima«. Uzprkos toga ne prestaje Barčić cieniti rad Ante Starčevića, već to i otvoreno priznaje. Kad je povodom smrti Barčićeva jedinca sina, koji je pao u dvoboju (1892.) Ante Starčević izrazio Barčiću pismeno sažaljenje, odgovorio mu je Barčić jednim vrlo značajnim listom, među ostalim i ovo.

»Je preko četvrt vjeka, što se ja uz Vas borim za načela stranke prava, načela, kojih ste Vi inkarnacija, načela, koja hvala Vašem Apoštolatu, su prodrla i razmakla duboki koren u svjest našega naroda, načela, oživotvorenje kojih može jedino povratiti našoj miloj Otačbini slavu i veličinu Krešimira velikog...

Ako smo se kad i kad od Vas razišli u formalnih, ili ko što ono kažu, taktičkih pitanjih, mi unatoč tomu ostasmo nepokolebivi vjerni sljedbenici Vaše političke religije, koju ću ja do kapi života izpovjedati; a mi nismo nikada malouvažavali Vaše velike zasluge, koje će Vašemu imenu u historiji hrvatskoga naroda osjegurati sjajno vječito mjesto.«

Ove su rieči dostojne i Učenika i Učitelja.

Sav Barčićev rad bio je usmjeren jednom cilju za oslobođenjem i podizanjem Hrvatske. Pa u onim težkim vremenima, kad su mnogi u svojoj slabosti i udvornosti klonuli i poklekli pred nasiljem, tješila je »riečkog lava« pomisao »da će saviest preživjeti nasilje; da će neovisan čovjek, pravi otačbenik u saviesti moći vazda kazati: »Borio sam se, uztrajao sam, branio sam koliko mi ikako moguće bijaše prava, neovisnost i slobodu svoje domovine«.

BISERKA MORIĆ:

MORE

Tužne jedne večeri, kad se u moru, uzpavanom pod sjajem srebrne mjesečine njihalo kao i uviek bezbroj zviezda, kad su na čas ušutile krošnje palma i čempresa, kad sam kroz opojni miris ružmarina, kao zadnji pozdrav, čula s ladje otegnutu tužnu mornarsku pjesmu, bila sam sviestna da ostavljam more. A prošlo je već toliko vremena, što živim tako daleko od njega, pa polako, liepe radostne uspomene djetinjstva nestaju pod rubom vremena, ali čežnja i bol za morem nadvladale su vrieme, jer tko jednom tu bezkrajnu pučinu ugleda, ne može ju nikad više zaboraviti.

A znam, život se dalje i bez mene odvija kao i prije. Vidim u duhu i sad, kad se prvo jutarnje rumenilo razlije morem, stare od reume zgrčene mornare i ribare, kako na školju pletu mrežu, odvezuju svita jedra, dižu konopce i pjevaju one otegnute mornarske pjesme, pjesme složene za beskonačnost, pjevaju s posebnom nekom davnom ladjarskom tugom. A te pjesme oduviek sam volila, jer sam i ja diete mora, i kad bi koji stari ribari prijateljicu i mene poveli sa sobom na more, nikad nisam bila sretnija. I dok je maestral tiho šuštao krošnjama palma, s obale dopirao svježi miris starih čempresa i zelenog ružmarina, a u moru se odrazivalo drhtanje i izgaranje male ribarske uljarice, vrludala sam brodom, upoznala svaki dio ladje, razgovarala i pjevala zajedno sa starim ribarima. O, divni su to bili dani, dani koji se ne zaboravljaju. Sve te ljepote privukle su i mnoge strance na naš topli Jadran, na našu krasnu plažu i divno more, za koje su se uzalud borili Bizant, Venecija i Madjari. Kupališta su nam puna, jer očarava svakog bies prkosnog mora. Ali, ti tudji stranci su tu, na odmoru samo dok se morska površina tiho zrcali u jutro na suncu i u veče kad se u njem odsjeva tisuću svietla s obale, kad se male privezane gondole, ladjice i ribarske barke nečujno otiskuju sa žala, da u romantičnoj noći i dubokoj tišini mora nadju onu čeznutljivu ljepotu, koju grad ne može pružiti. Da, onda dolaze stranci tu, na odmor, na morski žal, ali kad pred zimu burne noći odnesu zadnji list s grane i prestane cvietati ružmarin, kad se, more puno jada, mrmoreći svoju pjesmu, razbija u bjeloj pjeni o kamenje i sure grebene, a valovi žure sve dalje i dalje, onda sve bježi od tebe, nije tada više vidjeti ni jednog stranca, boji te se, sad, sve što te ne osjeća, samo stari plećati mornari, koje su tvoje strašne oluje i valovi pretvorili u karikature nekadašnje kršne mladosti i ljepote. I mi, djeca mora, ljubimo te i ovakovog, strahovitog u svom biesu. Ova je jesen odniela i onog gramzivog stranca, s druge obale Jadrana Odniela ga zauviek, da se više nikad ne povrati. Hrvatsko je more sad slobodno, a mi, prava djeca tog hrvatskog mora, ljubimo ga i pritišćemo na grudi Majke Hrvatske još jače nego ikada. Daleko, daleko neka je svaki stranac od njega, jer ono je naše, hrvatsko i samo hrvatsko. Ono nas donjihalo sve, ono nam državi dalo snagu i veličinu, ono nam sigurni je zalog naše sretne narodne i državne budućnosti.

Ali ja sam sad daleko, daleko od mora. Znam, još uviek ostavljene stare gondole i jedrenjače njišu se na moru, maestral još uviek drma granama palma i čempresa, koji vječno šute, pa ovdje daleko čekam onaj dan, kad ću opet ugledati divno to naše more i čuti pjesmu njegovih dubina pomiešanu s pjesmom bure i juga, dok na palubi starog jedrenjaka koštunjavi i suncem opaljen mornar razdragan snagom, što tad je u žilama ćuti, ponavlja u duši ili na sav glas razdragan pjeva: O more duboko, sva moja radosti . . .

PROF. DR. MARKO FOTEZ:

KAZALIŠTE I SREDNJA ŠKOLA

Dojmovi i doživljaji mladosti su neizbrisivi i nezaboravni. U razvoju duha i osjećaja sve je u čovjeku živahno, napeto, željno primanja i absorbiranja. Mnoge se stvari i opažanja usjeku duboko u sviest i što vrieme više odmiče, u sjećanju se to pretvara u nešto, što čini sam sastavni dio našeg bića. Mladost je vrieme učenja, prihvaćanja, osjećanja, proživljavanja, sažimanja, doba formiranja i izgrađivanja ličnosti, koja u mladosti dobiva temelj za svoj kasniji oblik i karakter.

Među senzacije kojima u mladosti vanjski sviet djeluje duboko na našu sviest i daje nam onu hranu, od koje čitav kasniji žvot živimo, ide u velikoj mjeri i kazalište. Možda najviše od svih umjetnosti — ili bolje: kao njihov zbir i sukus — kazalište djeluje na mladog čovjeka i daje mu doživljaje, koji nikada više ne bliede te ostaju trajni i neprolazni. Sa svim svojim popratnim pojavama — glumci, inscenacije, mali i veliki doživljaji među publikom, debate i kritke — kazalište nas posredstvom svega toga dovodi do poniranja u samu njegovu bit, do shvaćanja same kazalištne umjetnosti i razumijevanja svih njezinih grana: književnosti, glasbe, slikarstva, arhitekture, kiparstva, plesa i t. d. I zato je posjećivanje kazališta uviek bilo i treba biti sastavni dio nastavnog plana, koji u kazalištu ima veliku — da se tako izrazim — pomoćnu znanost, koja nikad ne promašuje djelovanje i uviek dovodi do vriednih posljedaka, naravno, ako se to provodi ozbiljno, po nekom razporedu i s dostojnim ciljem.

Poviest jednog od činbenika kazalištnog života, publike, uviek je bila povezana s poviešću đačkog partera. (Uzimam taj izraz, jer on najbolje označuje što zapravo znači intelektualna mladež u kazalištnoj publici). Tamo se doživljuju prvi dojmovi, stiču prva izkustva, vode prve razprave, kristaliziraju prvi sudovi. U đačkom parteru stvara se ona iskrena i vriedna, prava kazalištna publika, koja se kasnije doduše seli u parket i lože, ali u duši joj zauviek ostaju oni prvi zanosi i oduševljenja, što ih je stekla u đačkom parteru, da ih poslije samo razgrađuje, produbljuje i uvećava, razgranjuje u krošnju kasnijih izkustava i doživljaja, ali korjen joj uviek ostaje duboko usađen u liepa vremena đačkog partera.

Kazalištni ljudi, napose glumci, oduviek su đački parter smatrali toplomjerom atmosfere i razpoloženja u gledalištu. Njegova im je reakcija uviek bila mjerilo za ljestvicu uzpjeha i neuzpjeha. A samim njegovim pripadnicima đački je parter ostajao u sjećanju kao jedna od najdražih uspomena mladenačkih buđenja. Prije nekoliko godina tehničari su odlučili, da se u zagrebačkom kazailštu ukine dački parter i da ga se preseli na balkon. Bilo je to uvjetovano mnogim manje ili više jasnim i razumljivim razlozima, ali među kazalištnim svietom ostala je ipak nostalgična čežnja za onim prostorom prepunim žive i žarke mladeži, koja je reagirala spontano, opredjeljivala se iskreno i voljela taj kazalištni sviet nesebično, te se za nju zaista moglo reći: što svežete vi tamo u đačkom parteru, ostat će svezano ...

Razvoj zagrebačkog kazališta u velegradsku pozornicu, koja mora zadovoljavati premnoge ukuse i izpunjavati mnoge želje i zahtjeve, pa suvremene prilike u srednjim školama, njihov sve veći broj, razpored sati, množina đačtva — sve je to uzrokovalo prekid običaja, da se prikazuju posebne đačke predstave, koje su uviek bile jedna od najljepših manifestacija ekspanzije kazalištne umjetnosti i povezanosti

pozornice i gledališta. To ipak ne znači, da je kazalište izgubilo svoju važnost i vriednost u životu i odgoju srednjoškolske mladeži. Nikad se ne će naći prikladnije i svrsishodnije ustanove za njeno uvođenje u prosvjetni i umjetnički život. Dramska književnost — klasična i moderna — čiji veliki zastupnici spadaju u prve redove svjetske duhovne elite, postaje kroz pozornicu pristupačna svima na jedna neposredan način, koji nikad ne promašuje djelovanje. U sustavnom i probranom repertoireu može se kroz razmjerno kratko vrieme dobiti uvid u književno stvaranje kroz vjekove, a dobri i prikladni komentari profesora prije i poslije prikazivanja mogu to stvaranje učiniti blizim, jasnim i razumljivim bolje od ikojeg drugog posrednika. Pozornica sa svim svojim optičkim i akustičkim aparatom djeluje jače od knjige, a ako se ono što se tamo vidi i čuje, spretno i razumljivo sdruži s pročitanim, taj se spoj neizbrisivo ureže u sjećanje i pamćenje. Kazalište može izvrstno poslužiti kao škola za stilove — i književne i glasbene i slikarske i arhitektonske — a u komentarima pojedinih predstava, režija, glumačkih kreacija i inscenacija, brusi se ukus i prosuđivanje. Kazalištna predstava sa svim svojim mnogim komponentama daje bogatu građu za diskusije i debate, u kojima se oštri duh i sposobnost izricanja sudova, a sve to formira ličnost na onaj prisan i neusiljen način, koji uviek rađa zrelim i nepokvarenim plodovima.

K svemu tome — i još mnogočem — treba pribrojiti i onaj čar same atmosfere gledališta: povezanost većeg skupa ljudi, sklapanje poznanstava briga za doznavanje razporeda, borba za ulaznice, opredjeljivanje za ovog ili onog glumca, simpatije za ovu ili onu glumicu ili pjevačicu — sve se to zajedno spaja u jedan poseban mali sviet, koji živi svojim životom, šarolikim i zanimljivim, obuzima ćutila, oplodjuje srdce i um, zaposluje mozak, jednom rieči: ubrizgava u ličnost one sokove, koji je hrane i izgrađuju.

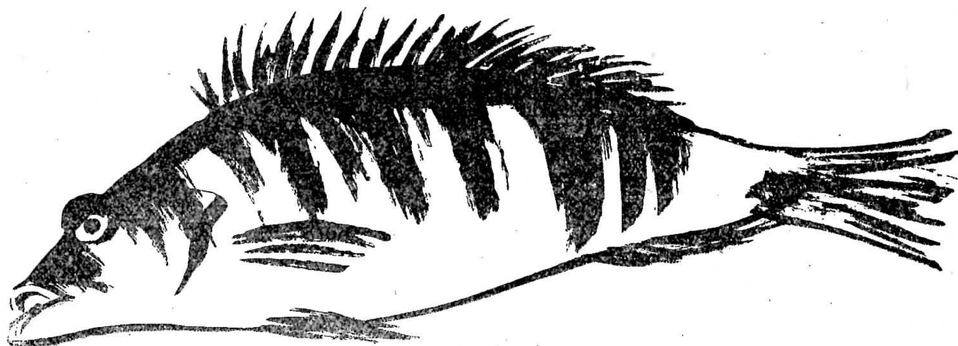
U posljednje se doba rado predbacuje — često i s pravom — srednjoškolskoj mladeži, da nije više onakva, kakvu bi željeli oni, koji svoje nekadanje srednjoškolsko doba vide mnogo ljepšim i vrjednijim od današnjeg. Život se u mnogočem promienio, postao zapleteniji, krutiji i teži. Današnja srednjoškolska mladež nije svemu tome kriva, mjesta za đake često su u kalazištu neugodno i opasno prazna, a i samo kazalište nekako kao da nije u stanju vršiti misiju, što bi je moralo u odnosu prema toj mladeži. No život, ako ga se živi smišljeno i triezno, ima svuda svoje ljepote i rađa svuda vriedne plodove. Potrebna su i zabavišta i igrališta i plesne dvorane, ali kazalištu ipak ostaje prvo mjesto u izgrađivanju otmjenosti duha i plemenitosti duše.

VINKO NIKOLIĆ:

TRGANJE

Pari ka da se crjeni mast, upravo smašten,
prilija
oko crkve Gospe Srimske,
po zapadu,
i jednu cilu bačvu, ka da je u more ulija,
pa sve se rumeni.
Bi' će još jedno po ure sunca,
a brode bodulske kano galebi bili
po moru, na maištralu, s idrima bilin idru
i vozu bačve, krcate sladkoga crjenog masta.
Sve su se dolačke štrade dobro napoile vodon,
kad su se sudovi prali,
a sada piju ciđe smaštena grožđa;
domala popi' će litara puno,
novoga, mladoga vina.
Dolačkon štradon je zamrlišala jesen po grožđu
i po friškomen mastu.
Pri smrknuću, vidro po vidro, na glavi, u konobu nosu
u sudove iskriću stare.
Sladka je večera judi, šta su trgati bili:
maništra, meso i razvodnjeno vino,
a za njon težki i kratki san — — —
Njiman je trganje drago i lipo, najlipše u godini ciloj.

DRAŽEN PANJKOTA:

GLAVNA STVAR

Zasjeo Rebac na klupi u parku i prepustio se mozganju. Zabavljala ga udubljenost u ugodnu nepomičnost, pa nije ni opažao minute, koje su prolazile, povlačeći se lieno i težko. Zavitlao bi na čas rukama po uzduhu, kao da s njima tumači rieči, težke i neshvatljive, zabio prste u prazninu zraka, kao da niemim pokretom želi olakšati shvaćanje, pa ih opet spustio naglo na koljena, klonule i umorne. A onda najednom izkočio iz šutnje i zaključio šaptom:

Najprije triba upostavi vezu.

Pa zastao tupo. I ponovio to još jednom, sričući, kao da se suprotstavlja vlastitoj tvrdoglavosti i zabiva sam sebi u glavu nešto nemogućeg, što ipak treba izvršiti.

A onda odmah nadovezao misao:

A poslin je lako. Samo ka ti upostaviš vezu. A ni to ni težko, a ni mi, bome, ni prvi put. Pa mora onda upali! Nu, pa jesan li ja študent oli nisan! To je, metnimo reći, ka olakšica, to znači imat budućnost u škašelu, je li tako?

Zastane naglo. I odmah odgovori utješljivo:

Nu, a da kuće!

Pa stao tješiti sama sebe, da podigne volju i hrabrost, koje nije osjećao:

Ni to ni malo težko, dragi moj! Ma ke! Ka bi sve bilo lako ki to, as ti sveca! Onda bi ja već odavna bi čovik: svoju kuću, svoju ženu... i eto ti na! Šta oš više!

Pa se prepustio sliepo blagom slapu zadovoljstva. I utonuo sav u nj. Smieškao se tiho, provlačio duge, suhe prste rietkom kosom, koja je već počela opadati pomalo, podizao naočale, koje su gazdinski zasjele na nezgrapnom, krupnom nosu, i upodpunjavao misli uzdasima:

Eh, iruda mu, da bi to bi život: svoju kuću, svoju ženu, svoju dicu.

Ovdje je malo zastao, otvorenih usta, kao da je osjetio mogućnost odkrića, kojeg bi pridjenuo glavnoj stvari da je upotpuni. A onaj »i eto ti na«, koji je neumoljivo neizbježiv u ovako naglој stanci, kad su usta nemoćno izvaljena u traženju pojma i očekivanju spasonosne rieči, koja će čeljusti opet spojiti u zadovoljnom mljacku, ima prizvuk nečeg duboko bolnog i nemoćnog do očaja. On je točka, koja prieči prielaz misli k novim iznalazcima i označava nemoć pomaknuća prema konačnoj, punoj misli.

...i eto ti na! Čovik si ki svaki drugi. Uvečer leći, prvoga lipo primit plaću i... i šta oš više!

I napravio odmah ta dva intimna užitka središnjim točkama budućeg života, a sve ostalo uključio u područje sporednoga. Pa stao oko njih nizati događaje kako ih je najbolje zamišljao:

Uvečer lipo zatvoriš ponistre, i eto: sakri si se prid konšijami. Pa onda utrneš letriku, da i sebe sakriješ i... i legneš.

Zastane. Lice široko razvuče u čežnji, a prste prošeta kosom. Pa spoji misao:

A sve drugo dođe samo po sebi. Dođe noć! Je li tako?!

---

* Izsječak iz oveće novele

Najednom ustavi misli u naglom osjećaju, da je predaleko zaplovio. Ogleda se sumnjivo:

A, živiću ja boje nego ijedan dotur!

Prastari drvored darivao ga dubokom hladovinom. Ljetno sunce uzalud se trudilo da probije guste krošnje, koje se nekako čudno blistale, kao užarene, pa se nametala misao o opeklini. Pod njima, po raštrkanim klupama, drijemali su starci u dosadi, zarobljeni hladovinom. Katkad bi prošla po koja djevojčica, razcvietana u tankoj ljetnoj haljini, koja je jasno uobličila zrele pupove, prosula smieh i mladost, i nestala. Ostajala je samo duboka hladovina, koja je skrivala nešto zagonetno ugodnog u čemu se nazirao strah pred staračkom dosadom i mlohavošću.

Onda nenadano zievne dosadno, podigavši glavu kao tovar: kroz gusto, zeleno granje jedva je nazirao nebo. Vrabci su sasvim izpunili duboku krošnju i skakutali po njoj živživkajući.

Prietila je opasnost da ga ne pozdrave izmetlinom, pa se digne naglo mrzovoljan i lienim, težkim koracima stane grabiti daljinu.

Pokušavao je sabrati misli:

Najprije triba upostavi vezu.

I najednom se naglo povrati početku:

Pogled položi težko na zemlju. A ustnu prihvati žutim, pokvarenim zubalom u traženju olakšanja.

I stane se tješiti, da učvrsti misao:

Noge su mu otežale pritisnute vrućinom, pa ih je podizao s naporom. Otpuhivao je težko, umorno, osjećajući vlastiti vrući, upaljeni dah, kako kiselo zaudara. Pogled je prevalio pločniku: sjajio se užaren i uzvraćao sparnim smrdljivim dahom, koji je Rebcu prodirao lubanjom i težko se provlačio mozgom, pa je osjećao mutnu vrtoglavicu, koja ga oblila mlohavošću.

Rebac je to osjećao ne shvaćajući. Pa je izvalio riblji, vodenasti pogled u nerazumievanju. Kosa mu se razštrkala naježena i povećavala lubanju. A nos, krupan i kapulast, tutorski se ustabolčio na licu, nad ustima se gazdinski razkomodio i razširio, kao pritisnut, pa se činilo: odpuhne li ili šmrkne, prekrit će oči. Pod njim je uviek bilo vlažno što je Rebac nehajno odstranjivao rukom. A ruka mu je bila ženski nježna, uzčuvana mašću. I prsten je na njoj imao, fini, moderni.

Rebac ga sada pogleda: Doduše, kupljen je na sajmu, dakle od nikog poklonjen, na nikog ne podsjeća osim na staru, razroku babetinu, koja ga bakrenog prodala Rebcu za zlatnog. Ali on na ruci robskom strpljivošću čeka da bude kršten. A to mu podaje značenje.

Pa se onda mislima prošeta kroz posljednjih pet godina i to ga izpuni strahom.

Oni kući čekaju dotura. Ki da je dotur kralj! Oli i on ne prima plaći svaki prvi ki svi drugi!

Tamo je našao lik poštara, koji mu svakog mjeseca donosio novac, što ga otac redovno slao, i pisma u kojima nikad nije izostajala rečenica: »Ajde Sinko rano ćaćina i Materina. Još malo paš Ti bi Dotur dika i Čast ćaće i Matere i ciloga našega lipoga Mista«. A onda se nametnuli starački tromi likovi profesora, koji su u Rebcu budili sliepu mržnju. Izazivali su sliku: Rebac u strahu pruža »indeks«. A profesor se drži važno u položaju: osjeća nadmoć. Pa odvali suho, ali tiho i hrapavo, da iztakne sućut: »Ne mogu podpisati. Niste bili na predavanjima. A to znate i sami!« Rebac onda odlazi niemo: ruke je spustio klonulo; uvalio se u po-

tištenost da tako izazove samilost. A u sebi kune tiho: »Odni vrag tebe i tvoja predavanja. Zašto ne počneš u dese ur, a ne u osan ka ja spavan ki svaki pošteni čovik!« Pred očima se onda prošetaju semestri. Rebac ih skupi u broj: deset. A sav uspjeh u pojam: enciklopedija.

Uzdahne. Pa izvali, kao da u svemu tome on ima pravo:

U dese semestri san položi enciklopediju, pa šta očeju više!

Onda se ogleda. I napuni oči ulicom. Bila je prazna, opustošena žegom. Sivi, masivni blokovi kuća plašili su težkom šutljivošću. Prozori su spustili kapke u strahu pred suncem, koje je peklo. Pod njima, po asfaltu, vukao je Rebac svoju sjenu. Osjećao je: na nju se dosada težko ruši i nameće misao o ostavljenosti, koja raste naglo. A on tone u nju. Svakog dana sve više, sve dublje. Najednom mu se oči napune naglo jarkim bojama, koje su vikale. To su plavožute sjedalice pred kavanom strpljivo čekale na goste. Bile su u tamnoj sjeni visoke kućetine, pa su mamile hladovinom.

Nenadani susret s njima Rebca napuni naglim umorom. Pa se ogleda sumnjivo: na širokim kavanskim prozorima zastori spušteni; vrata zatvorena; suncobrani sklopljeni. Sve je prepušteno težkoj sumornosti gradskog popodneva.

Uoči da može nesmetano odpočinuti. Pa pređe ogradu i staračkom polaganošću spusti težko tielo na sjedalicu. Radnju poprati umornim odpuhom, koji mu uzvraćao težku vrućinu.

Rebac onda dohvati ugodnost položaja: tielo raztegne umorno, ruke položi na obližnje sjedalice, razkrilivši ih, a duge, suhe noge izpruži pred sobom. Gledajući ih nametala se misao o štakama, dugim, izkrivljenim i bagavim.

Onda naglo napusti položaj. Oči su bezpomoćno šetale po kućama: bile su žalostno ostavljene u svom sivilu. A umor je rastao. Rebac osjeti: taj umor raste težko u njemu. Raste iz ostavljenosti. A njega se ne može odstraniti ni sjedjenjem, ni odmorom. Zato se digne i zagrabi prostor. A umor s njim. Osjećao je kako se ruši težko u njemu, kao prohladna magla po polju, pa ga pritišće k zemlji i nagoni na plač, bezsuzan i suh. Ogledavao se razdražen uokolo u namjeri da nešto napravi: da nekom stisne ruku, pa da izpusti bujicu rieči, koja raste u njemu; da zapjeva, pa da se razprše mutni osjećaji, koji se unutra sukobljuju oštro; da krikne i da izleti težki talog, koji je u nutrini zasjeo duboko, pa ga muči i izjeda.

Najednom se osvježi naglo. Tielom mu pređe lepršava lakoća, koja ubrza korake: to mu se nametnuo njen lik. Zaokupio ga sasvim, pa se predao promatranju.

Duge, plave kose polako se spuštale na ramena i uokvirile malo, ljubko lice: visoko čelo izticalo se bjelinom; pod njim duboko utonule svietle, plave oči i sjajile milinom, a male, neubrane ustne razvukle se licem i mamile nježnošću, kao da žude topli dodir; nos ga nije zanimao. Tek mala crvena kapica, koja je zauzela biskupski položaj na glavi. Ona mu je pomogla, da je okrsti, jer joj Rebac nije još znao imena. Nazvao je: CRVENKAPICA. Tu je nazirao simboliku, koja mu se sviđala. Podsjećala ga na djetinjstvo priča i davne prve ljubavi. A to izpunja mekom milinom i pojačava ljubav: zapljuskuje ju tihom toplinom.

Onda Rebac u ugodnom zadovoljstvu raztegne misao:

Daje o enciklopedije neš ni makac. Ćaća čeka, enciklopedija stoji ki tačka priko koje ni korka. A život, dragi moj, kuri; menza: fažol, krunpir, repa; repa,

krunpir, fažol; posteja: čimavice ča smrdu ka i zgnječiš ki sto crni kolora; buve ča grizu i ne daju spat. Život kuri, kuri, a ja?! Svojon krvi ranin tuđe čimavice i buve. A neš, iruda mi, više, ne!... Na mistiću se ja, primat plaću svaki prvi i lipo se vinčat, i eto ti na! Imat ću svoju kamaru, svoju posteju ča ne će smrdit po čimavican, nego mrlišat lipo po čistoći. Aoni kući nek čekaju dotura! Nek viču, nek se krstu o muke, vrag in doture odni, hi! hi! hi!

Pa prekine piskutav smieh odlučnim zaključkom:

Vinčaću se ja, i gotovo! Olt rajt! A oni nek laju. Fišćan ja na nji, evo na!

Pa skupi mesnate ustne dječački nevješto i zafućka veselo.

*

Sutradan je Rebac sjedio u vlaku.

Kod kuće ga dočekali iznenađeni.

Majka široko izvalila tamne, mutne oči, pa zastala niemo. Htjela je pružiti ruke k njemu, ali su klonulo pale, pokošene brzinom događaja. I stala buljiti tupo u nj. A otac u iznenađenju izgubio ravnotežu, pa se srušio muklo na sjedalicu. U zabuni dohvatio čašu sa stola, pa je ishlapio naglo. Od toga ga uhvatila podmukla štucavica. I to ga iz zabune uvali naglo u neugodnost, pa je tražio oslonac za opravdanje pred sinom. A on je zastao u tamnom kvadratu vrata, ispustio kovčege, protegao se lieno, da iztakne umor i izazove sažaljenje, pa stao buljiti u njih. A zaboravio je pozdraviti.

Tako nastala težka tišina.

Rebac je pokušavao zinuti, da je razbije. Ali usne su mu olovno otežale i samo se pomicale pomalo. A nikako se nisu mogle raztvoriti, da propuste rieči.

Majka onda neočekivano počne koreći upozoravati otca na događaj, kao da je ona izvan njega:

A nu, ruje, a ča si se incuka?! A eto ti je sin doša, a ča ne vidiš, Bog te ne vidija!

Pa se povukla u pozadinu i zastala u promatranju. Oči je široko raztvorila, da joj ne izbjegne zanimljivost događaja, usta izvalila, kao da u njih želi smjestiti rieči, koje očekuje željno, a ruke prekrižila na trbuh, da upodpuni ugodnost položaja.

Otac se onda digne, razvuče ustne u osmiehu, prinese ih sinu pa izust ibojažljivo i važno ujedno, kao da težkim naprezanjem mozga ustvrđuje nestalnu činjenicu:

A nu, eto ti doša, an?

Pa ga potapka po ramenu i nastavi slobodnije:

E, neka, neka! Dobro je! A naresta si, an? E, neka, neka! Dobro je i to!

Štucne. Pa smieškom potraži opravdanje.

Onda se naglo okrene ženi i dobaci joj krupnim, ljutitim glasom, koji je trebao iztaknuti njegovu prevlast u kući:

A vidi je, molin te ki Isukrsta! A ča si se inpjantala tu?! A ča ne vidiš da ti je sin doša? Oli si se pošenpjala?

Govor mu je prekidala štucavica, koju je nastojao prekriti.

Majka onda priđe lieno Rebcu, gledajući ga izpod očiju nepovjerljivo kao stranca.

Poljubi ga hladno, pa izusti, da izpuni tišinu:

O muko moja, ča si naresta! Ne bi te bome više ni pripoznala. O vidi ga, molin te, vidi!

A otac stao štucajući isticati svoju mudrost:

Ma ajde, Bog te vidija, nemoj tu... hkc... svašta divaniti. Oli bi tila da ne reste?! Ča ti je palo... hkc... na pamet?!

Pa izvali tiše, kao izvan razgovora:

O vrag odni i štucavicu! Baš me se morala privatit, vrag joj sveca ćaćina i materina!

I odmah nastavi prvom mišlju:

Pa svak reste. To se zna samo po sebi. A to su i likari rekli.

Pa se u povjerenju obrati sinu:

Je li tako an?

A on se smieška zbunjeno i traži rieč, da odstrani neugodnost.

Pa tumači:

Je, japek, znate, tak vam je to, to...to je od promene zraka, japek! Gore je klima drugčija, znate japek! Gore kiša pada mnogo, pa sve brzo raste. Joj japek, da vidite kak je gore trava visoka, ovak vidite...

Pa se uzdigne na prste i pokretom ruke označi visinu daleko iznad glave.

Nastavi življe u uvjerenju da je postigao zanimljivost:

I trava, i cveće, i drveće, sve tak brzo raste, pa znate japek, i mi ljudi. Eto japek, zač sem ja tak narastel!

I završi zadovoljan u čvrstom uvjerenju, da je rieč »japek« postigla željeni učinak.

Otac zinuo u nerazumievanju. Upija pažljivo nerazumljive rieči i popraćuje ih nepovjerenjem.

A majka se povukla uplašena, kao da očekuje napadaj. Pa ponovo počela povećanim zanimanjem pratiti događaj.

Ali događaj joj izbjego nenadano. Otac ga izključio riečima, nepovjerljivim i priekornim ujedno:

Dobro, dobro! Razumin, razumin!

A Rebac prihvati priliku, da nerazumljivim govorom istakne svoju gospodštinu:

Da, da, japek... gore nije tak kak ti pri nami. Gore svet bolše zgledi neg ti tu pri vami, japek. Gore je, japek, i življenje bolše i lepše neg ti tu pri vami. O je, je, japek, gore je mnogo bolše i lepše!...

Opazi bies u otčevim očima, pa zbunjen i prestrašen doda tiše:

Je, japek, tak barem zgledi.

A stari zadihtao uzbuđen, zakolutao očima u biesu, pa izvalio razdragan:

Čuješ ti! Odi ti koragu s tin tvojin »japekon«! Ja san tebi ćaća, a ne nikaki »japek«, jesi me čuja i razumija!...

Pa nastavi uvrieđen, zatežući u svladavanju:

Odniiii ti vrraaaag toga »jaaaaaapeeekaaa«!...

A »japeka« je rastegao podrugljivo i pri tome isplazio svoju krupnu jezičinu, da pojača ironiju. I pljunuo biesno.

Onda se podigne naglo, rastegne se snažno nasred sobe, očima prevrne biesno, sjevne, i uputi se sinu. Htjedne mu dati nogu odstrag, ali se svlada s naporom, da skrati selu radost.

Time je susret bio završen. Ali na nj se nije zaboravilo. Zasjeo čvrsto u sjećanju, pa vabio pomisao na sebe. I razpaljivao gnjev.

Na to su Rebca upozorila seoska dječurlija. Skrivena iza ugla, pod zaštitom čvrsta kamena, vikala su podrugljivo:

Doša dotur kući, a ni pozdravi ni ćaću, ni mater!

To je u Rebcu razbunilo gnjev i izazvalo srdžbu. Nije ga smetalo što dječurlija bleju za njim. Bolilo ga usiljeno bontonsko držanje roditelja. To je izazivalo prezir prema njima. Pa mu počeli pomalo otuđivati. I počeo se osjećati strancem u njihovoj sredini.

Ubrzo mu dosadi monotoni život sela. Žudio je promjenu. A odnikud se nije pojavljivala.

Onda mu sine misao:

Runjac! Runjac bi moga pomoći. On je oficir na nikon velikon vaporu. Asti mande! To bi bi život. Živi bi ki mali bog: svoju kabinu, svoju plaću svaki prvi, i šta oš više! Bi bi sritan, a to je glavno. To je, metnimo reći, najglavnije! Sritan bi bi! Asti! Svoj čovik! Asti!

Misao ga razvedri, oduševi. Pa joj se preda sav.

I odputuje u grad Runjcu.

Susret je bio srdačan, prijateljski. (Ovoga puta Rebac nije zaboravio pozdraviti).

I Runjca je misao oduševila. Sipao je rieči razdragan:

Naš vapor vavik krca u Splitu puno robe, pa je vozi u Šibenik i Sušak. A triba biližit ča se ukrca, a ča izkrca, da kontu budu čisti. To san mora činit ja, ma ti se ja puno ne razumin u tu prokletu matmatiku. A ti si učevan čovik. To je ki stvoreno za te. Imaš dobru plaću, dobro ist, dobro spat. Ništa ti ne će falit. Biš čovik i po.

Onda se odšetaju do kapetana.

Našli su ga na kapetanskom mostu, kako se zabavlja hraneći galebove.

Rebac ga pozdravi već s pramca, da poslije slučajno ne zaboravi. Pa popostane da ga promotri.

Bio je to postariji čovjek, u poodmaklim godinama. Duga biela brada tiho mu padala na bielu kapetansku bluzu urešenu zlatnim dugmadima. Očnjaci mu izskočili, kao natečeni. A nos se zavinuo u visinu, kao da želi zarezati oblake, biele i baršunaste. Strog, oštar pogled odražavao je službenu nadmoć nad ostalima.

Rebac mu pristupi sa strahom. A Runjac iznese misao. Ona ga oduševi, pa prospe radost i dobroćudnost. To Rebcu dođe iznenada, pa mu poveća radost.

Onda odtapkaju raspoloženi do kapetanove kabine. Tu kraj krupne boce rakije ljutice i vienca suhih smokava urede stvar: hrana, plaća i plovna kuća.

Rebac se onda povrati u selo, da sakupi svoje stvari.

Spremao se potajno. I nikom nije ništa govorio. Bio je zabavljen mišlju:

Vidit ću svita, sela, gradova! Vavik partit! Imat ću svoju gabinu, svoju plaću, i šta oš više! Ni se triba više brigat za ništa! Bit ću sritan čovik! A to je glavno, najglavnije! Vidi se da san se rodi pod sritnon zvizdon!

Nasmješi se zadovoljan, kao žena nakon vjenčanja.

Onda se prošeta po kući. Zaustavljao se pred stvarima, promatrao davno, zaboravljeno djetinjstvo i to ga gane. Pa iziđe na zrak.

Vani ga dočeka visoko plavo nebo i par bielih, krupnih oblaka, koji su odlazili tiho. Onda mu pogled pane na more. Pričini mu se kao da ga je tek sada uočio. I bi mu čudno. Pa mu se približi. I zagleda se u nj.

Prozirno kao fino, izbrušeno staklo. Vidi se dno, alge i par raka skrivenih iza kamena. Propliva koja riba i zablješti se na suncu kao radost. A povrh svega njegov odraz leluja se tiho kao meka poljska trava u sutonu. Vidi se točno: kosa se slobodno prosula po čelu, a hlače na vjetru lepršaju kao zastava nedjeljom na crkvi, izprana i čista. Potraži oči, da odkrije tugu. Ali ih ne nađe. Utonule u sjeni, pa se ne naziru.

Onda se okrene. Mahne moru rukom kao na pozdrav. I ode kući stužen.

Dok se penjao klonulo u svoju sobu stepenice su pod njim škripale bolestno. Činilo mu se, da je to njihova stara glasba. Ali on ju je tek sada čuo. Otvori vrata sobe, a ona starački zaškripe. Zastane. Pa se spusti na sjedalicu klonulo, nemoćno. A ona zaškripi muklo, težko. To ga izpuni naglim strahom. Pa zgrabi prestrašen spakovane stvari. I ode neopažen.

A nikoga nije pozdravio.

ISMET ŽUNIĆ:

POKOP

»DIVLJOJ MAČKI«

Razbile se sanje: srdce moje
nestalo je sreće što me grijala.
Odletit ću na premrzle hvoje
srkat' zimu makar ne prijala.

Pokâpam ono što ću uviek nositi
plakati ću, a suzama svoje oči
sumorne trnine neću orositi.
Lutat ću cestom, kojom ukletost toči
tugu meraka, al' neću smokrit oči!

PLAČ

»BRUNJI«

Spontani drhtaj vilica
predznak je plača,
iz njeg skrhana i bona
duša ojača.

Plači, al' da ne vidi nitko
jer roniš izkrenost u stanju tečnom,
a to je tako, tako pitko
u karasevdahu i bolu vječnom!

SREĆA NA TABUTU*

Daljina i vrieme srdce mi kljucaju
ko hrastovu koru žuna gvozdena kljuna.
Sjećanja u meni njenim glasom kucaju.

Vrč mladosti moje sve se više prazni,
ko leptir leprša izkopnjena nada,
u kavezu duše gdje čamuju razni
trenutci sreće koji nujno gledaju,
kako poput magle prošlost na njih pada.

* Lies.

STANKO GAŠPAROVIĆ:

RIKARD JORGOVANIĆ

NEKOLIKO ZABILJEŽENIH OPAŽANJA POVODOM IZLAZKA NJEGOVIH CJELOKUPNIH DJELA

Unatoč rada, koji se razvio u posljednje vrieme na području uzkrsivanja hrvatske literarne historije, i odkrivanja zaboravljenih vrjednota hrvatske kulturne poviesti, ostalo je do danas još mnogo toga nerečenog i zanemarenog, neodkrivenog i zaboravljenog, naročito iz vremena i dobe sedamdesetih i osamdesetih godina, kada je hrvatska književnost s pojavom Augusta Šenoe pošla određenim književnim i umjetničkim pravcem. I nije mala zasluga svakog pojedinca, koji na tom području iz te zaboravljene riznice blaga i znanja hrvatske književnosti, poda bilo kakav material našoj suvremenosti. Jer književnost ne živi samo od književnog i umjetničkog stvaranja suvremenih književnika, nego često osvjetljivanjem i probuđenjem zaboravljenih vrjednota prošlosti ukazuje na kulturnu baštinu i predaju davne prošlosti.

Kada sam pred koju godinu uzeo u cjelokupno izpitivanje književne vriednosti zaboravljenog hrvatskog književnika Rikarda Jorgovanića i upozorio na njegova djela, nisam niti slutio, da će mi to pružiti priliku, da se upoznam s prof. Julijem Benešićem, koji me je jednoga dana prošle godine pozvao i rekao mi, da kani skupiti i izdati cjelokupni književni material ovoga pisca. I ono što je nekada bila iluzija danas je provedeno u stvarnost i cjelokupna djela Rikarda Jorgovanića izlaze u redakciji Julija Benešića, a u izdanju Hrvatskog izdavalačkog bibliografskog zavoda. I baš ovaj momenat čini mi se najzgodniji, da malo osvježimo uspomenu i upoznamo djelovanje književnog rada Rikarda Jorgovanića i da damo pregled njegova rada, s povećim osvrtom na njegovo pjesničko djelovanje.

U množtvu apostola hrvatske knjige, koji su poput meteora bljesnuli na obzorju literarnog parnasa, i nenadano ugasili svoju luč preranom smrću, javlja se godine 1873. u hrvatskoj književnosti ime, danas već novom pokoljenju sasvim nepoznatog i gotovo zaboravljenog pjesnika, pripovjedača i feljtoniste Rikarda Jorgovanića (Fliedera). Činjenica je, da mi o mnogim svojim književnicima, kako sam to već naglasio pišući o Jorgovaniću, znademo veoma malo, često gotovo ništa, a baš nepoznavanje vlastite književnosti urodilo je kod mlađeg pokoljenja sumnjom o bezvriednosti naše tragične, ali bogate književne prošlosti. Istina je, da su pisci pedesetih, šestdesetih i sedamdesetih godina, a često i oni koji su se kasnije javili, slabi umjetnici, i otuda je donekle razumljiv nemar za književnu vriednost literarnih djela tog vremena i nezanimanje iztraživača, ali kao prvo stvarno razdoblje

intenzivnijeg literarnog života u našim stranama i kao nastavak ilirskog shvaćanja, koje je držalo literaturu za sredstvo nacionalne svrhe, ono je veoma važno za razvoj same hrvatske književnosti, i odtuda naša puna odgovornost i skrb, kojom je potrebno pristupiti njezinom preporođenju. Rad prošlih pokoljenja uviek se čini neznatnim i sitnim još i za to, jer ga gledamo iz perspektive današnjeg vremena i ocjenjujemo suvremenim pogledima kritičkog aparata, a u literaturi i književnoj historiji treba uviek gledati što je netko značio za svoje vrieme, pa da mu se može dati pravo mjesto i odrediti njegovu pravu i punu vriednost. U vrieme do Šenoe nije nastalo nijedno veliko, značajno i snažno djelo, ali se svuda opaža važnost strujanja u književnosti tih godina, dolazi do nabacivanja problema o vriednosti i književnom strujanju, a istom u sedamdesetim godinama počinje se tražiti i cieniti talenat i prava umjetnost u književnosti. Pisci nastoje da nađu svoj vlastiti izraz i sve se više javlja težnja i za pravim umjetničkim izrazom.

U vrieme Jorgovanićeva života čitava literatura bila je koncentrirana oko časopisa. Kada je Šenoa kao urednik »Vienca« uveo u časopis cieli niz mladih pisaca i tako postao učiteljem novijeg pokoljenja hrvatskih književnika, javlja se godine 1873. Rikard Jorgovanić (rođen 10. travnja 1853., umro 24. listopada 1880.) baladom »Sastanak«, od koje zapravo datira njegov intenzivni rad na polju književnosti, te će do konca svog literarnog djelovanja, koje traje samo svega sedam punih godina, dati hrvatskoj književnosti cieli niz pripoviedaka, pjesama i feljtona.

Nedvojbeno je, da je Jorgovanić bio zanimiva pojava u našoj književnosti. Već nakon njegove smrti Šenoa vapi nad njegovim grobom, da je njegovom smrću izgubila naša beletristička knjiga jednu od najboljih sila. I zaista, svi Jorgovanićevi kritičari, kojih istina nije bilo na pretek, nalaze za njegov pjesnički i prozni rad same pohvale pune priznanja, tako da on i za života i poslije smrti doživljuje samo pozitivne kritike, koje se sve kreću oko Šenoinog suda. Kao pjesnik, veli Šenoa, bio je Jorgovanić upravo tako valjan, kao i novelista, te mu se naročito lirske pjesme (na pr. Mletačke elegije) odlikuju nježnim osjećajem i realističkim pravcem. U svojem razvitku naša se je lirika vinula do sve veće misaonosti, a ton joj je često žalostan ili elegičan. Zbirke pjesama rado se zovu elegije (tužaljke), pa tako imademo od Jovana Hranilovića »Žumberačke elegije«, od Franje Cirakija »Florentinske eledije«, od Andrije Palmovića »Zagorske elegije«, a, kako smo već spomenuli, od Rikarda Jorgovanića »Mletačke elegije«. Kompozicija elegije različita je od kompozicije ostalih pjesama. Ona nam podaje suvisli lanac slika i čuvstava, dopušta pjesniku slobodan pogled po svietu i životu, a prielazi od slike k slici nisu smjeli i odvažni već laki, gladki i prirodni. Valovlje glasa čuvstava, koje se tu i tamo mienja i prepliće spada k bivstvu elegije, a Jorgovanić ga je istinktom svoje pjesničke duše doveo do slikovitog, proosjećanog i čuvstvenog udubljivanja misli, kako to vidimo u ovim stihovima:

A na brodu pjeva momčad mlada
Krasne pjesme hrvatskih junaka,
U oku im ponosa je zraka,
U srdcu veselje, bujna nada.

Ili: *Vidim ondje brodić pristajati,*
Nema na njem jarbola ni stiega,
Nit se s njega naška pjesan liega,
Sinci te se stide, jadna mati!

Pa dalje: *... U zaborav - raci,*
U propasti Mletaka driema slava,
Dok tamo dalje preko morskih splava
K slobodi plove hrvatski junaci! I t. d. (»Mletačke elegije«)

Jorgovanić je zaista bio podpuna i najčišća lirska narav. Bio je ljubki idealista, i ako je kroz njegove stihove kadkad zazvonila sjeta — to su bili zvukovi iz onoga kuta njegove duše, odkud se glasala njegova individualnost i tugaljivi osjećaj. O lirskom, eminentno lirskom pjesniku (a to je bio Jorgovanić) govore najbolje njegove pjesme. Svakako jedan temeljni ton probija iz svega što je napisao: on bijaše pjesnik srdca i čuvstva. I kad se povede rieč o takovu pjesniku, mnogo zanimaju epizode njegova života — zanima sredina u kojoj se je pjesnik kretao, časovi, koji su bili sretna inspiracija njegovih stihova. Ali kad bi zavirili u taj kut njegova života, našli bi u jednu ruku tužnu kroniku jednog pjesničkog trpljenja. Koga zanimaju te pojedinosti, naći će ih u njegovu životopisu, a mi ćemo ostati kod njegovih pjesama koje najbolje svjedoče o tegobama njegove duše. Niti u jednoj pjesmi nije Jorgovanić tako jasno prikazao svoj životopis, kao što je to učinio u pjesmi »Zašto«, gdje pjeva:

Potonule su moje šajke,
U mojoj duši gotov slom:
Još malko — pa me bilo ne bi,
Još malko jači bude l' grom.

i onda završava: *Nek orlovi mi kljuju prsa,*
Znam, kad mi srdce stanu grist:
Tek ljubavi i pravde nać' će
I pjesme u njem izvor čist!

Nije Mihovil Nikolić bez osnova godine 1902. pisao o Jorgovaniću, kao o pravom pjesniku, i o njegovoj poeziji kao o lirici, koja je uviek suvremena. Nije ostavio za sobom, veli Nikolić, niti palača, niti zapisa — ostavio je svoje siromašne pjesme, koje ako i nije zadesila sudbina zaboravi, a ono ipak nisu čitane i nisu ljubljene u nas, kao što su zaslužile.

U području lirike, Jorgovanić je bio pjesnik »vatrenih osjećaja, biranih ideja, umilne refleksije. Čas žestok i gromoran, čas nježan i mio, a uviek jednako naravan, neprisiljen i sladak. Malo koji od liričara progovara tako snažno od srdca k srdcu. Strune mu zvuče neprestano novim glasovima. Pjesme su mu i raznovrstne i privlačive, te umiju u duši probuditi trajno zanimanje. U njima nema ništa obična i trivialna. Bez svake afektacije djeluje harmonija njegovih stihova na našu dušu čudesno i neizbrisivo. Njegove su pjesme svagda bogate sadržajem, a s formalne im je strane bitno obilježje uzorna stilistična lapidarnost«, da se poslužimo sudom Jorgovanićeva

kritika M. Hirca. Usvajanjem tog suda, dovoljno smo naglasili njihovu vriednost, i u tom pogledu ne treba nekog podrobnijeg ocjenjivanja.

Pjesme Rikarda Jorgovanića mogli bi razdieliti na ljubavne i rodoljubne, uz neke političke, koje su živi odraz ondašnjih sukoba, ali s malom, gotovo nikakvom umjetničkom vriednošću. Ljubavne su mu pjesme pune varianata, kratke i suptilne, a često puta duge i građene poput Šenoinih povjestnica, a »čuvstvo mu diljem čitave umotvorine ključa i vrije, da se onda podkraj smiri i slegne poput vulkana iza velike provale« (Hirc). Jorgovanić je u svojoj unutrašnjosti dubok, ali nemiran i nestaložen pjesnik, te se iz njegove ciele poezije naslućuje kondenziran smisao s određenim tonom i s nemirnom, olujnom primjesom vanjskih okolnosti. Kada bi pri ocjenjivanju pjesama uzeli kao bitno osjećaj, morali bi najpozitivnije ocieniti njegov pjesnički rad, a većini njegovih pjesama pripisati autobiografski karakter.

Što je ljubav — Ljubav je pjesma,
Pjesma brzo dočeta.

Jedva zagudiš — popuca struna,
Pjesma se svrši i smieša,
I na strunu obajanja tvoga
Proza se nemilo vješa (»Ljubav i proza«)

Da je Jorgovanićeva poezija puna boli, vidi se najbolje iz pjesme »Još jedan čas«, u kojoj pjeva:

I nitko ne će za me znati:
Nad grobom križ i kita cvieća
Možebit da te poslije sjeća,
Što za te patih.

Lirika mu je vrlo slikovita, puna izrazitih kontrasta, a bez sumnje najuspjelija ona, u kojoj misao crta u kratkim, jednostavnim i preciznim stihovima. Imade pjesama u kojima se ugledao u narodnu poeziju, i opet onih, koje su pune neke narodne poslovične oštrine.

Ljubilo se dvoje vjerenika,
Žarko Sunce i Vesna ljepota,
Ljubila se, cieli sviet se smijo
Zarad njinih šala i milota. (»Vesna«)

Slikanje prirode također je znao zaodjeti najpoetičnijim riečima lirskog izraza, zato su ga i držali ženskim liričarom. (»Noć«).

Jorgovanićeva rodoljubna poezija nije toliko brojna, ali u svakoj od njih dao je upravo dramatski izraz svojem nacionalnom poimanju i uzvišenoj ljubavi prema domovini, koja još i danas osvaja svojom neposrednošću i doživljenošću. Da citiramo samo jednu malu pjesmicu, koja nam odkriva svu veličinu njegove ljubavi prema domovini.

Domovino moja, silno li te volim!
Klečeć izpred sudbe, samo za te molim,
Da te štedi, jer si kao suza mala
Anđelu u plaču s divnog oka pala.

Pala usred mora narodnih valova,
Što te vazda hoće poplaviti s nova,
Anđeoska suzo, kaži se u cieni,
Od suze u biser brzo se promieni! (»Anđeoska suzo!«)

Od svih Jorgovanićevih rodoljubnih pjesama naročito se iztiče pjesma »Domovini«, za koju je i Šenoa u najvećem oduševljenju rekao, da je to himnus plamenit, živ. »Žalost, koju ćuti pjesnik rad nesreće domovine, ćutimo i mi, pouzdanje u njezinu sreću nadahnjuje i nas kao i pjesnika. A nije to samo ‚domorodna budnica' od danas do sutra. Da ta pjesma korien u pravoj pjesničkoj duši ima, ćutit će se i za dva vieka«.

Baš svagda spominjuć te, majko moja,
Od boli plamen i od nepokoja,
I tužno mi je, plakat mi se hoće
Rad nesreće ti i rad tuđe zloće;
Al radujem se ipak pored sjete.
Da Hrvat jesam, da sam tvoje diete. I t. d. (»Domovini«)

I ljubav bi Jorgovanić, koja je glavni pokretač njegove poezije, mogao pregorjeti,

Al jedno mi je, jedno žao:
Da domovina, sveta mati,
U okovima ljuto pati,
I da je toli tiha, niema,
Da ne znaš, mrije li — il driema?! (»Žalost«)

Mnoge pjesme Rikarda Jorgovanića mogu se i danas čitati, dok se u nekim zbog prenatrpanosti i množtva misli i osjećaja uočuje pomanjkanje pravog i jednostavnog izraza, te mu je u mnogo slučajeva slaba i početnička forma, bez čistog i sažetog izražaja, koji zahtieva svaka epoha literarne kritike. »Ali ovi nedostatci izčezavaju u žarkoj navali njegovih čuvstava, u jeku njegove duše, koja je bila ‚par excellence' čista, prirodna pjesnička duša«, brani Mihovil Nikolić Jorgovanića, premda je i sam uočio taj nedostatak u njegovoj lirici. Na kraju ovog kratkog osvježivanja jedne zaboravljene pjesničke ličnosti hrvatske književne prošlosti, značajno i vriedno spomenuti, da se njegove pjesme nalaze i u nekim antologijama (Šenoa, Kombol), a također je neke poznatije uglazbio Ivan Zajc.

Na temelju cjelokupnog književnog rada Rikarda Jorgovanića, njegovih brojnih feljtona (tiskanih u »Obzoru«) i pripoviedaka (»Mlinarska djeca«, »Divlja djevojka«, »Crne niti«, »Ženske suze«, »Ljubav na odru«, »Čovjek bez srdca«, »Žena i lju-

bovca«, »Za jedan časak radosti«, »Stella Raiva«, »Iz pensionata«, »Gavan«) mogli bi ga obilježiti nazivom »malog hrvatskog Šenoe«. Njegova sudbina, kako sam to već uztvrdio u sudu o Jorgovaniću, kao i sudbina mnogih hrvatskih književnika nije mu dala da razvije sav svoj literarni talenat, jer je preranom smrću ponio tajnu svoga uspjeha sa sobom u grob, ali pokazujući u svom radu izrazito književne kvalitete možemo s punim pravom reći, da je umro onda, kada smo od njega najviše mogli očekivati i dobiti. Kao većina naših književnika, koji nisu bilo kojim zaprekama mogli dati djela snažne koncepcije, ali su svojim radom olakšali razvitak drugima, tako i Jorgovanića možemo ubrojiti u one, koji su pridonieli znatni obol hrvatskoj književnosti. Literarna će historija objavljivanjem njegovih cjelokupnih djela moći sada dovoljno prosuditi i ocieniti njegovu književnu vriednost, ali ne će moći, a da ne zabilježi, da će pojava i književna ličnost Rikarda Jorgovanića unatoč svega ostati živi primjer hrvatskog književnika, koji je bio žrtva svog književnog talenta.

NIKOLA MUCAVAC: SESTRE

KRUNO QUIEN:

S ONU STRANU SNA

Odpao kao list sa grane u ne znam kojem danu zime ili jeseni
na tuđe staklo pade taj neugasivi nemir života i slasti
te gleda to ljubavno oko bor onaj vjetrom uzneseni
i pozna iz bliza, na dlanu vidi, ko ugaslu kriesnicu u danu, strasti.

Kako bezkrajno tužno gine ovo sladko izkustvo
uvile se ruke najljepših želja oko nabrekla vrata, ali
sve biva znani, praiskonski umor, umora vječno prisustvo,
i jedan za drugim svi su tako zanosi pali.

Al ipak žeđ ova pita odkud upit i rana,
odkud ta ljubav težka, što trud je tvrđi od smrti,
sve mislim da netko zloban zbivanjem našim vrti,
al nije, jer ima i svietli i istinit osmieh dana.

Ipak utopljen u zelenu tekućinu vječnog pitanja
život tvrdoglavo kvari mišlju bezazlenu radost,
koju nosi u tielu, u zviezdama, kao ljepotu mladost,
al čovjek se nekuda žuri, obsjednut potrebom hitanja.

Bezkrajno svenut i ljubavnik umora život je moj,
na moru sam sanjao otajstvene krevete od brda do brda,
al vidim da nema dna tim strastima, krezub je poj,
a plitki su bunari i pohote stvarne u krda.

Neizrecivo ovo što se zove život meni ne da da živim,
već postajem vješt razmišljati svrhu snova u snu,
a u obamrlom tielu sa živcima poluživim,
već rađa se otrov sna, i sve se u patnju zgusnu.

I niz bezgranične vidike dok plove te smrtne oči,
osjećam drugi vid gdje raste u vječnost prisutnu,
a bezćutna je šala s cvietom na grobnoj ploči
već prazna, jer niti ruke ni kosti ni oči već nisu tu.

VLADO MILIČEVIĆ:

NALIČJE NAŠEG UMJETNIČKOG IZŽIVLJAVANJA

Vjerujemo doista u svoje blistave šetnje pod svim tuđim naponima, vjerujemo u sve velike zamisli i u sva skladna mudrovanja. Ali nas boli jedna činjenica naše rasparčanosti: zar nije otrcano već odavno boriti se protiv jedne dinamike, protiv jedne prilično vitalne dinamike unutarnje hrvatske duše, koja diše kroz naše. Težko je staviti se pred problem, ali je pozitivno, da na početku napomenemo: mudrost je, bez sumnje, biti velik, ali je daleko snažnije i elitnije biti jednostavni mudrac nepodvrgavanja svog genija nego samo osobnim zakonima životnih unutarnjih snaga. Da se otvoreno izrazim, treba sačuvati vlastiti narodni revolt jedne psihe, koja se izživljava odjeljeno od svih sjevernih dekadenca, koja ima vlastiti zakon osobno svoje dekadentnosti, ili jezgrovitosti, koja još ima klicu rasta. Poželjno je, da već jednom otvorimo bilo svih snaga u sebi i o sebi, ostalo je prilično bezizgledno i blatnjavo, pomalo tričavo.

Uviek se računalo na neku izvjestnu zakulisnost, na ilegalnu frontu. Bilo je ukusno i moderno boriti se, kad su snage vriele iza zastora, a kad se preobrće u zakonitost izgrađivanja, slabićski se povlači, narodnost često postaje otrcana fraza, kao da se jedna životna snaga ne može nego otrcano poimati. No kad se postavi pitanje: zašto elita ne stvara elitnost izražaja vlastite naše sviesti, zašto se ne paralizira jedna kloaka probisvieta, koja živi od učestalih uništavanja svih idealnih i zanosnih vidika, zar sve ne dobiva drugačiju boju? Ne radi se ni o borbi za jedan zvuk, ni protiv bilo koje misle prodiranja snaga, ali radi se o koordinaciji jednog kompleksa, izživljavanja hrvatskog u svim detaljima. Ostalo je sporedno, premda važno. Detalj na pr. može biti i nekoordiniran, jer naša duša uviek nanova osvješćuje, radi ubrzano snažno i hamletovski skeptički, živi od prebrzih novih spoznaja, ali smisao i bit borbe zar ne proizlazi iz naše vlastitosti? Nije bitno tragično, što je Križanić svojevremeno u panslavizmu tražio ostvarenje jedne dirljive teokracije slavenskog. Ali pozitivna je ta hrvatska borba za vlastitost naših suza, naše mudrosti. Danas smo sviestni časova opstojanja, kristalnije prevrćemo po riznici duše, ali tu postoji jedan red, koji se stalno prerušava, ako se vidovitije motri, jer se uviek nadograđuje i vječito se uznaša u bilo duše. Absolutno nismo za ravnu liniju, to je suviše otrcan komoditet buržujskih plitkovića. Mi shvaćamo krivulje duševnog rasta, ali čemu kopirati krizu ostalih koji su daleko od našeg intimnog, čemu neiskreno, knižki proživljavati krize, kad osim toga postoji naša vlastita životna bol, matoševska bol majke Kroacije, organska krivulja hrvatske izbrazdanosti.

Govori se o pronalaženju elementa tipičnog hrvatskog u jezičnom smislu, o naglašeno hrvatskom, gdje će rieči sačuvati i pojačati smisao našeg i kako nema oblikovne rasnosti u većini naše prievodne literature. Ali zar bi se sve to dalo razmatrati o sebi, izvan jedne detaljne životnosti, u kojoj se sami stvaramo, proživljavamo osobno bilo koju krizu. Mi, na priliku, znademo, kako je Merežkovski samo savršeni lutalac, ne po dubinskim izvorima, već da sanjari, da je mislilaca čestica površine, da nije najdubinskije njegova domena. Mi shvaćamo potištenost jedne baudelaireovske zamorenosti, ženstvenost jedne maillolovski rafinirane agonije, problematiku

Dostojevskog, Golla, Hasencleverove vješalačke studije, zakulisnu pozadinu Tolstojevu, da se karikira vanjska nesrazmjernost, shvaćamo svu problematičnost protuslovlja Istoka i Zapada, a donekle i povezanosti, elementarnost snage početne klice, početne jezgrovite tragike, kao i rafiniranost jednog opadanja, čija se tragičnost razvodnjava, ali mi to proživljavamo u jednom drugom svietu i u drugom stavu i možda još nismo sviestni, ali stvarno, mi nismo bitno ovisni ni od najdirljivijih ovih scenarija, mi smo upravo i samo svoji u svim visočinama i krizama, kao što je Tolstoj svoj i Baudelaire svoj, jer postoji zakon našeg vlastitog prolaženja kroz krize naših snaga, koje se šire u sve vidovitijim obrisima, jer se naš hod snažno razvlači i u širinu i u dubinu, i jer je konačno sve to oblik naše, samo naše borbe za usponom.

M. Barrès se dirljivo uobražava sa tom energijom zasebnog stvaralačtva: »Ne znam da li ju volim; trpnjom nastala u meni, ona je postala neizbježnim sredstvom mog razvoja«.* Jer krepost te energije svi mi odviše ljubljasmo, samo neki izvjesni »modus« hoće, da se eliminiramo, ali ona ostaje u nama kao najčulnija potreba. Ona nam se nameće, kao Barrèsu Lorraine, ona je »dubok i opojan dio našeg ja«. Ne treba se zanositi mišlju, kako treba da smo savršeno slobodni, kako treba da se ne vežemo ni ošto. Jer savršenstvo slobode dobiva pravilan značaj, kad nije vezano nikakvim tuđinskim kulturnim izživljavanjima. Svoji smo i to je najbitnije, sloboda se u nama i kroz nas izživljava. Svi pjesnici, lirici s najčulnijim mesom, sanjari koji stvarnost uočavaju dubinski, snatre o svemu u atmosferi svoga tiela, svoje krvi, duše. Zar ne shvaćamo, kako se ovdje tako divno, upravo letargični opojno uživa. Kao drevni ramayanski mudraci znademo, da tu diše bilo zemlje, koja spontano teče i oksidira, daje boju, najtragičniji i najpozitivniji, najsnažniji hrvatski san i hrvatsku javu, hrvatsku iluziju i stvarnost. Prava je naša veličajnost, da primimo i shvatimo tu fatalnost naše sreće i kobi, jer to je samo jedan živi osjećaj naših granica, koje se protežu u bezglednost.

Umjetnost se iz tog pojmovanja razvlači nenametljivo, upravo prozirno zakonskim rasnim stvaranjem. Prije ulaženja u stvar dobro je da se podsjetimo jednog od glavnih provoditelja unakrsne borbe prijeratne misaone zakrvavljenosti. »Smisao, bit i poviest umjetnosti govori zato, da je umjetnost u neprekidnoj i organskoj vezi, u neprekidnom kontaktu za smislom i poviešću družtvenih odnosa. Samo duh, koji se podredio smjeru svog vlastitog vremena, samo takav duh može dati u umjetnosti nešto organski... Kad ljudi principijelno odbacuju umjetninu zbog njene tendence, oni se ne određuju kritički spram dotične umjetnine, nego spram te tendence, što je to umjetnina propovieda.* Treba jednom načelno pročistiti pitanje, šta znači tendenciozna umjetnost i da li se uobće kao takova, odielito može posmatrati. Krivo se poima tendenca isto kao što se krivo poima i larpurlatizam. Umjetnost je živući organizam, koji sintetizira u jednnom visokom stupnju sve životne komplekse rastenja, on je savršena obava ideala unutarnje boje, zvuk, miris, osjećaj, misao i najkobnija i najsrećnija problematika čovjekova, ona nas frapira svojom genijalnom zaobljenošću, podatnošću smislova, raskošnošću jednog novog pogleda na čitavu problematiku unutarnjeg čovjeka. Zavesti se od pomisli, da je umjetnost igra i varka, znači obesnažiti detalj jednog prodirućeg izživljavanja, koji je s nama bio povezan kroz sve kritične časove razpadanja i građenja. Prema tome i umjetnost ne možemo

---

* F Duhourcau: La voix interieure de M. Barrès, str. 65.

* M. Krleža: Eseji I., str. 267.

odieliti nj od čega, jer umjetnik sve proživljava na daleko snažniji, zahvatniji, prodirniji način. Opravdano je nekom liriku, koji kaže, da bi tek umjetnik mogao, kad bi bilo moguće, dati konačnu sliku ispravnog shvaćanja jedne epohe. Zato naciolna sviestnost suvremenog čovjeka ni u kojem slučaju ne može djelovati »tendenciozno«, prosto s razloga, jer je sve to skupa jedan život, jedna krvava kriza da se dižeš, čežnja da dišeš.

Dižemo se u eru sviesti, jer je sanjarija neki sitni detalj te sviesti, pošto zapažaš, sviestan si nečega, što drugima nije prisutno iznutra. »Pronalaziti, iznalaziti, znači razumjeti... Ples nema zadaće da me prenese odavle tamo; ni vjera, ni čista poezija. No one me čine više prisutnim samom sebi.« (P. Valéry).* Sve se to hvata virtualno, sve je to jezgrovita mudrost zbivanja. Konstrukcija ne zadovoljava, ali je sam plov kroz konstrukciju, elipse, kružnice u nepovratno sebe i van se izlazi preobraćen, znalački jak.

Ne slažem se u svim detaljima s Bretonovim surréalističkim naziranjima na umjetnost i život. Ali jedno mi se sviđa, što bi on htio da surréalizam zahvati sve predjele života, književnosti, uobće umjetnosti, znanosti i svih prodiranja u sebe i kroz sebe u ostalo. Ne ćemo se upuštati u pitanje, je li to opravdano ili nije, važno je da se ipak počinje nazrievati, da umjetnost znači život, elementarno zahvaćen. Tu kucaju sva bila, sva srca, jer prolazimo u doba, kada je život upravljen na jedan silno ubrzan tempo, koji naslućuje budućnost.

Postavlja se pitanje: kako bi za nas bilo, kada bi na osnovu naše krvi ili prošlosti zapali u bezživotnu statiku. Najpreča nam je dinamika za buduće. Da se gassetovski izrazim: ne smijemo biti samo ono, što »jesmo«, već i ono što »stvaramo«. Gasset dobro ulazi u problem antički čovjek i evropljanin su podjednako zaokupljeni budućnošću, ali prvi podvrgava budućnost načelima prošlosti, dok evropljanin pušta više slobode budućnosti i novini kao takovoj. Naša hrvatska problematika stoji na početku jedne budućnosti, koju ćemo mi stvarati, zato je bilo i toliko zadahtano, jer tjera brzo, vječito se prelazi, vječito biva iznad. Naš umjetnički zakon ovdje je upravljen u svoj pravilni oblik rasteće naše elastičnosti, u svim smjerovima. Duša i osjećaj, nagonske prasnage zemlje, tipično naša iživljavanja najpozitivnija su priprema i sve je: san u budućem. Ali u svom hrvatskom okolišu i u svojoj hrvatskoj problematici umjetničkih kriza i uspona.

Mislim da je ovo dostatno, da se barem donekle osvietli jedan načelni nesporazumak.

* P. Valery: Calepin d'un poète Oeuvres, str. 184. i 185.

BRANKO KLARIĆ:

JA PJEVAM O BOGU

Ja pjevam pjesme o Bogu
i pjevam o Njemu hvale,
ja drugo pjevat ne mogu,
jer sve su se moje moći
prema Bogu uztalasale.

I Boga su pune moje noći,
i Bogom su obasjani dani moji,
i srdce moje uviek je s Bogom,
ili Ga hvali, ili Mu se moli,
ili Ga se boji.

Moje srdce u Bogu živi
i ne može da pjesmu bira,
ono je svirala u Božjoj ruci
i samo pjeva i svira
pjesmu koja se svidja — Bogu,
ja drugo pjevat ne mogu.

Ja u tom nalazim sreću,
da pjevam, kako Bog hoće,
i nikad drugo tražit ne ću,
pa snašli me svi preziri
i obuhvatile sve samoće.

Ja pjevam pjesme o Bogu
i mnogo dobrih dana imam,
al gutam i suzu mnogu,
i sve to od Boga primam,
(i opet vraćam Bogu),
i samo dalje o Njemu pjevam,
ja drugo pjevat ne mogu.

PETAR LIPPERT:

RAZGOVOR S LJUBITELJEM KNJIGE

Jedva što je sjeo u moj naslonjač, već mu je pogled prešao redovima mojih knjiga i pisaćim stolom, ne bi li možda odkrio, koju novu knjigu. Drage volje nisam htio opaziti taj pogled, pa sam živo govorio o drugim stvarima, koje mi se doista činjahu važnijima.

Međutim nije dugo izdržao kod tih predmeta. »Odkrio sam vrlo zanimljivu knjigu,« rekne bez okolišanja, »i odmah sam je nabavio, ma da je prilično skupa.«

Sad je na meni bilo, da pitam, kakovu je knjigu pronašao, pa ipak sam tek uzdahnuo: »Doista, kupovanje je knjiga skupa stvar. Često čovjek nasjedne i kupi kakvu knjigu na temelju pročitane kritike ili pak na preporuku prijateljâ, a ipak nema na tom ništa osobito.«

»Da«, spomene on, »tako se i meni dogodilo. No sad sam postao oprezan. Ali veselje je toliko veće, kad čovjek jednom nađe zaista uspjelu i dobro napisanu knjigu.«

Još uviek ne htjedoh ništa čuti o njegovoj novoj knjizi. »Kažete, da knjiga mora biti uspjela i dobro pisana. O tom vas već dugo htjedoh pitati: Što stvarno očekujete, da će vam pružiti neka knjiga? Znam, da strastveno volite knjige i da svuda za njima tragate. Što vam zapravo pruža knjiga?«

Učinilo mu se to pitanje novim. Njegova ljubav svakako nije bila do sada sviestna i promišljena. On je nekoliko časaka razmišljao.

»Da, knjige? Uviek sam vrlo radoznao, kad ugledam novu knjigu.«

»Radoznao? A na što?«

»Pa, može li mi knjiga štogod kazati, hoće li u meni potaći pobude i uobće kakva je, kakav joj je način.«

»Razumijem vas, radoznali ste o knjizi, onako kako smo inače radoznali o čovjeku, kojeg smo prvi put upoznali.«

»Ovakve radoznalosti o ljudima zapravo i nemam. To se i onako ne može posve prozrieti.«

»Ali za knjigu smatrate, da je možete prozrieti?«

»Svakako, meni nije potrebno prozrieti i njenog pisca. Čovjek je uviek mnogostran, njegove misli imaju najvećma mnogostruki smisao. Rekao bih, različite slojeve smisla i mnienja. No njegove su rieči jasne, pa stoga ima i njegova knjiga samo onaj jedan smisao, koji upravo mogu imati rieči.«

»Pa zbog čeka onda razpravljaju ljudi toliko o tumačenju mnogih knjiga?«

»Bit će tomu vjerojatno razlogom nedosežnost izraza. Rieči su doduše jednoznačne, ali nikad posve dovoljne, da priobće smisao, koji one hoće imati. I tada se javlja spor o tumačenju ponajviše zbog unapried stvorenih mnienja i želja samih tumača. Oni bi htjeli prigrabiti knjigu za svoju stranu.«

»Ne biste li vi nikad toga učinili? Vi se toliko bavite knjigama. Možete li sasvim mirno poslušati glas neke knjige, a da joj ne upadnete u rieč vlastitim mislima?«

»Svakako, da joj upadam u rieč,« on postade vrlo živahan, »no što je u tomu. To je baš prednost, koju ima knjiga pred čovjekom. S knjigom mogu pustupati

kako je mene volja. Mogu je dohvatiti ili je pak odložiti. Čovjek ima svoj sat za svaku knjigu. U svaki drugi sat bila bi nam ta knjiga na smetnju. Ja mogu njen govor prekinuti, mogu ga uzvratiti vlastitim mislima, mogu poći dalje od knjige zanesen u vlastiti pokret možda samim čitanjem tek nekolikih redaka. Knjiga je pripravna pružiti pomoć i jednaka sluzi nema zahtjeva, jer on prinosi željeno zasićenje ili pobudu ili užitak, pa onda opet nestaje.«

»No hoće li se pisci knjiga zadovoljiti ulogom sluge, koju dodieljujete njihovoj knjizi?«

»Pisci mogu činiti ili reći, što ih je volja. Gledajte, kod neke doista dobre knjige ne trebam nikada pomišljati na pisca, koji je pozadi nje. Ja ga zaboravim. Često ne znam i njegovog imena, čak i onda, kad sam mu knjigu zavolio kao prijatelja ili kad me što više ona opija kao dobar napitak.«

»Međutim ima ipak čitača, koji bi iznad svega voljeli upoznati i pisca ili spisateljicu neke knjige, da vide, kakav je to čovjek.«

»Toga ne razumijem,« uzžesti se on, »to onda nije više čisto zanimanje za knjigu. Takovi čitači uzimaju knjigu samo, da bi im bila povodom, da prozriju čovjeka, koji ih više zanima od knjige.«

»Pa sami rekoste, da s knjigom postupate kao sa slugom, koji donosi po želji i onda opet nestaje. Dakle se i vi služite knjigom kao sredstvom za samovoljne svrhe.«

»To je nešto posve drugo, a nalazimo ga u njenoj namjeri — kad je knjiga dobra. Takva se knjiga ne će nikada poslužiti bubnjem promičbe za svog pisca. Ona će to učiniti za misao, za neku istinu, za neki duhovni pokret. No nije čak ni važno kakovu ima knjiga namjeru, samo kad mi služi.«

»Kako vam može služiti, kad se ne brinete za njenu namjeru?«

»No kadkad mi uztreba knjiga jedino, da bi samnom zatitrala, da bi u me uniela, tako reći, zamah. Moram uviek imati takovih knjiga. Kad mi je raditi, pisati neki dosadni list, pročitati smotak spisa, a osjećam se temeljito mlitavim i nerazpoloženim, tada pročitam nekoliko redaka ili stranica prikladne knjige i postajem odmah drugim čovjekom.«

»Ovo je zaista izvanredan uzpjeh za neku knjigu. S tim može pisac biti zadovoljan, sve kad i ne zna o tome ništa.«

»Uviek samo pisac!«, poviče već posve nestrpljivo.

»Što hoćete uviek s piscem! Pisac mi je sasvim ravnodušan.«

»Vama je dakle knjiga neka vrst samostalnog živog bića, osobnost za sebe?«

»Da, i to živo biće, koje mi je na razpolaganje, koje mi služi, koje ne traži samo sebe, kako to čine ljudi. I najbolji prijatelji čine to kadkada.«

»Prema tomu ima knjigâ, koje vam nisu na službu. Na primjer takve, koje vam se ne sviđaju, koje vam ništa ne kazuju.«

»Da. Ali ništa me se ne tiču takove knjige. S njima se uobće ne bavim. Izuzev naravno one knjige, koje mi trebaju u zanimanju. To i nisu stvarno knjige, nego samo radne sprave, alat. Naprotiv su knjige, koje za sebe trebam, za svoj najosobniji život, posve nešto drugo. Upravo sam stoga tako radoznao, kad vidim, da se u izlogu pojavila nova knjiga, hoće li ona biti ili postati mojom knjigom.«

»Ali i ove knjige, koje postaju vašim knjigama, ipak nisu sve jednake. Po čemu mjerite vriednost neke knjige?«

»Vi mislite vriednost za mene samog, jer vriednost, koje one možda u sebi nose, je za mene više ili manje ravnodušna. No za mene samog? To je težko reći. Ovo je također veličina, koja teče. Ima knjiga, koje mi pripadaju samo povremeno, koje mi nešto kazuju samo u određene sate.«

»Razumijem, prema razpoloženju.«

»Nije to samo razpoloženje. Vidite, ja moram uz svoj radni stol imati uviek na dohvatu cieli niz knjiga. Čitam li možda neko vrieme iz jedne knjige, najednom se zasitim nje, ona me umara. Zasitila me toliko nekom srećom, da upravo moram prestati, pa je skoro nježno odlažem. Tada opet gledam druge knjige, koje su do mene i nenadano se u meni budi tek za jednom od njih. Tada je odmah uzmem i osjećam, da sam neizmjerno uzbuđen, toliko više koliko sam prije bio umoran ili pak usrećen onom prvom knjigom!«

»Slušajte, pa vi uživate upravo na poseban način!«

»Uživam? Ja samo pazim na različite brojeve titraja, na ritam svoje duše. Prilagođujem se i tako ona ostaje u pokretu, te stvara nešto. Čovjek ne može u najnježnijim duševnim stvarima ništa iznuditi. Niste li vi još ništa slično napisali?«

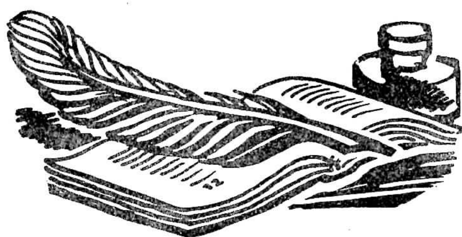
»Jest, u tom imate posve pravo. Ali vi vladate umjetnošću, da u stvarnosti sve to doživljujete i tako onda vršite. I vi se svakako dobro osjećate kod tog postupka.«

»Da svakako, čovjek se uviek dobro osjeća, kad duhovne zakone sebi mudro prilagođuje. To je valjda isti zakon, koji vlada vjerskim područjem: Slušati glas inspiracije, dopustiti, da nas vodi duh Božji, u tomu je tajna.«

Sakrio sam svoje veselje kod ove izreke i rekao tek nešto od prilike kao: »Odakle to znate? Toga sigurno niste iz knjige naučili.«

On me pogledao nešto zbunjen i razmišljajući. Ništa nije rekao, nego je pošao po svojoj navici, a da se nije na raztanku oprostio.

S njemačkog preveo Dr. F. Breitenfeld

DUŠKO KEČKEMET:

MOJE MORE

O more,
moje milo staro More,
valovi tvoji mojom krvi teku,
uzdasi daleki u srcu mi gore
i bole me strašno i peku.
More,
Moje drago nezaboravno more,
po tebi se kao ladjica moja mladost leluja
po tebi s olujama moja snaga huja,
i preletio bih sada da mogu
sve livade i gore
i zaplakao opet uz moje divno more,
uz moje staro more.

HRVOJE HARAMBAŠIĆ:

TUGA NOĆI

Obnoć mi dolazi diete
velikih, sanjivih očiju,
povite kose,
crne.

Spomenar, nosi mi, sjete,
cjelov dalekih snova,
kaplju
biserne rose,
na oltar vreloga srdca,
na drhtave usne
vruće.

Noćas je mjesec upalio kandilo
u prozoru mome.
Zviezde su trusile tiho
prašinu s minulih čežnja...

Listak

Dr. JULIJE MAKANEC: RAZVOJ DRŽAVNE MISLI OD PLATONA DO HEGELA

Hrvati su vrlo rano organizirali svoju državu. Zato spadamo među prve slavenske narode, koji su osobito pokazali svoju organizatornu sposobnost i smisao za uređen družtven i državni život. Posebni zemljopisni smještaj, bogatstvo naše zemlje i konfiguracija tla su povod, da je naša državna i narodna samostalnost, uljudbena i nacionalna samobitnost, pretrpjela strašne udarce. Svoju vlastitu državu izgubili smo već koncem 11. stoljeća. Tada smo ušli u sklop tuđe državne organizacije, osiguravši, doduše, koliko toliko svojih prava. Iako je državna suverenost bila stvarno izgubljena, ipak misao o samostalnosti i slobodi ostala je duboko usađena i živa u podsviesti naroda, tako da je u najpogibeljnijim narodnim danima otvoreno progovorila i često put tisućama života plaćena. O pravu hrvatskog naroda na državnu samostalnost napisano je mnogo razprava, članaka, protesta, predstavka, brošura, govora i spisa, ali o filozofiji države posjedujemo vrlo oskudnu lektiru. Nemamo sistematski iznešenih pogleda o smislu, cilju, postanku, razvoju i glavnim elementima države. Drugi narodi imaju bogatu književnost o ovim vrlo važnim problemima i jake filozofske auktoritete, koji su dali svoja zaslužena gledišta o državi. O bivstvu države počelo se je razmišljati već u vremena starih kultura pa sve do danas, tako da je doneseno mnogo različitih pogleda o bitnim elementima jedne političke organizacije. Pojedini filozofi su imali, o tim pitanjima svoja vlastita gledišta, koja je na vrlo jednostavan, pristupačan način iznio dr. Julije Makanec u svojoj knjizi: »Razvoj državne misli od Platona do Hegela«. Među najstarije mislioce o državi svakako ide Platon, čije je djelo »Država« izdala Matica Hrvatska, na hrvatskom jeziku, 1942. godine. Platon je velik i snažan duh. Izgradio je svoj filozofski sistem. On je sin velikog i duhom bogata grčkoga naroda. Doživio je propadanje atenske države, što je bilo posljedica duhovnog pada Atenjana, gdje je relativizam sofistike oborio sve temelje objektivne istine, što je dovelo do lomljenja svih pozitivnih snaga i uzvišenih moralnih zasada. Tragedija Sokrata odraz je tadašnjeg niskog moralnog stanja. Sokrat je služio istini, a oni ga osudiše na smrt, zato što kvari mladež. Najgori osudiše na smrt najboljega. To sve skupa ponukalo je Sokratova učenika Platona, da razmišlja kakva bi država trebala biti, pa da se ne bi događalo slično. U državi mora vladati pravednost — osnovna je Platonova misao. O biti pravednosti razmišlja mnogo i dolazi do zaključka, da bez iste nema obstanka nikakvoj narodnoj zajednici. »Nepravednost dovodi do razdora, mržnje i razpadanja, a pravednost do ljubavi, prijateljstva i čvrstine družtvenih odnosa. Ideja pravednosti sastoji se u tome, da svaki na ljestvici časti i vlasti stoji na onome mjestu, koje po svojoj vriednosti zaslužuje, i da obavlja posao, po kojemu je po svojoj sposobnosti dorastao«. Kao što um vlada nad požudom i nagonima, tako u državi mora vladati um t. j. najumniji su pozvani da vladaju. Od Platona potječe ona: »Kada vladari budu filozofi, a filozofi vladari, onda će biti sreća«. Dok Platon, kao čisti idealista i sanjar pravi planove o idealnoj državi, dotle Aristotel mirnoćom objektivna i triezna mislioca, analizira političke prilike i promatra državne oblike i piše svoju »Politiku«. Dok Platon traži idealna pojedinca kao osnovicu za idealnu uređenu zajednicu, gdje ne bi bilo staležkih niti obiteljskih krugova, koje pomažu bujanje sebičnosti i nedružtvenosti, dotle Aristotel gleda u obitelji osnovnu stanicu družtvovnog i državnog života, jer se je i država razvila iz obitelji. »Obitelj se proširuje u seosku občinu, a više seoskih občina udružuje se u državu. Put u državu jest organski prirodni proces, a ne djelo ljudske svojevolje, jer u čovjeku postoji prirodni nagon za životom u državnoj zajednici«. Platon i Aristotel su glavni izgrađivači filozofskih sistema u klasičnoj grčkoj kulturi. U srednjem vieku misaonu dominaciju imali su kršćanski filozofi, koji su izgraditi u skladu sa sv. Pismom poglede na sve probleme družtva i ljudske ličnosti. Borba s ovozemaljskim težkoćama, jest borba sa tamnim i zamamnim silama, koje treba nadvladati, prezreti i u čistoj ljubavi sjediniti se s Bogom. Iz ovakve perspektive gledane su sve pojave života. Augustin, najveći kršćanski mislilac, gleda zemaljsku i nebesku državu, jer su dvie strane ljudskoga življenja, zemaljska i nebeska. Augustinova država jest idejna zajednica gdje su članovi povezani istim shvaćanjima i težnjom. Državljane zemaljske države osvajaju ovozemaljska dobra, borbe i ratovi, a državljane nebeske države duhovna dobra prožeta ljubavlju za Bogom. »Između zemaljske i nebeske države, kao idealnih metafizičkih duhovnih zajednica i izvjestnih konkretnih poviestnih snaga i realnosti, koje u svietu politički djeluju, postoji za Augustina jasan paralelizam. Zemaljskoj državi pripadaju svjetska područja, a crkvi duhovna, preko kojih se u konačnom dolazi do carstva Božjega«. Augustin je u teoriji razgraničio vlasti između crkve i države. Međutim je poviest dokazala drugčije, jer je bilo i te kako velikih borba između crkve i države, papa i svjetovnih vladara. Velikani misli srednjega vieka, Toma Akvinski i Dante usvojiše Augustinovo mišljenje. Papa je suveren u duhovnim, a car u svjetovnim stvarima. »Država je za Tomu organizam, koji se temelji jednako na samoj prirodi čovjekovoj, kao i na postulatima ljudskoga uma« (Makanec). Svrha je države, da čovjekov život uzvisi do etičkog života, a ne samo da ga usreći u materialnom pogledu. Toma misli, da je najbolje, da je vlast usredotočena u jednoj ruci, ali samo ako je ta ruka pravednika. Ako je vladavina zla, bolje je da je razdieljena na više nosilaca vlasti, ne bi li se međusobno sprečavali u vršenju zla. Prava odlika vladara je da ne žive za sebe već za svoj narod. Ne smije robovati strastima, već živjeti za ideal dobroga i pravednog. Toma je nastojao pošto poto izmiriti suprotnosti između crkve i države. Dante promatra duhovni i materialni sviet kao dva posebna života na području, koji se ne trebaju međusobno gložiti ni zatirati. Obadva su proizašla iz istoga božanskoga krila i preko oba-

dvije se očituje volja Božja. Tako on kaže »Između duhovne i svjetovne vlasti ne postoji nadređenosti i podređenosti. Obje su te vlasti, svaka na svoj način, organi Božji i božanskoga prava. Između duhovne i svjetovne vlasti ne postoji takav odnos, da bi duhovna vlast bila sunce, od koga svjetovna kao mjesec prima svoj sjaj i svoju svjetlost, nego su te dvie vlasti dva sunca na nebu kršćanstva i oba ta sunca vode čovjeka, jedno na putu metafizičkoga spasa duše, a drugo na putu u zemaljsku i svjetovnu sreću«. Humanizam i renesansa su reakcija na srednjevjekovno kršćansko shvaćanje, koje je imalo svoje težište u metafizičkoj sferi. Sad je težište života preneseno u ovosvjetsku materialističku stranu. Počelo se je obožavati čovjeka i život. Pravi sin toga doba jest Nikola Michiavelli. On naglašava vriednost čovjeka, prirode i prirodne snage. Njegova etika i pravo postavljeni su na prirodne osnove. Čovjekova prirodna nagonska strana ne smije biti sputavana. Takvo gledanje unaša i u političke zasade. Država je iznad svega. Ona je suverena moć. Domoći se političkog cilja dopuštena su sva sredstva. Mislioci iza Machiavellia oborili su se na njega. Strastven protivnik mu bijaše Toma Campanella, poznat po svom djelu »Sunčana država« zato što je Machiavelli religiju podvrgao politici. Jean Bodin, francuzki mislilac, teolog i pravnik naglasuje, da politika ne može biti iznad prava. Poslije ovih mislilaca obrađuje dr Makanec englezke filozofe Hobbesa i Lockea. Hobbes zastupa ideju državnog absolutizma, jer u čovjeku bdije zvier (homo homini lupus) i država mora biti onaj, koji će krotiti tu zvier. Zato moć države mora biti čvrsta i velika. Zato dr. Makanec s pravom zaključuje, da Hobbesova država u stvari nije ništa drugo nego noćobdija ,ali noćobdija providen takovim ovlastima, da može zadrieti u svačiji posebnički život, ako to nađe potrebnim«. Nasuprot Hobbesu, koji je državi pridavao absolutnu moć javlja se John Locke, koji traži što više slobode za čovjeka pojedinca. Iza ovih englezkih mislilaca obrađuje pisac francuzke filozofe Monte squica i Rousseau-a, koji su idejni začetnici velike revolucije za slobodu i jednakost i bratstvo, što je na koncu svršilo ipak s absolutizmom Napoleona Bonaparte. Završna razmatranja u ovoj knjizi posvećena su njemačkim filozofima Kantu, Fichteu i Hegelu; i na koncu se pisac osvrće na suverenu gigantsku borbu Europe za zapadnoeuropsku uljudbu. »Hegel je posljednji veliki lik u poviesti državne misli, prema kojemu imamo poviestnu distanciju: sve što dolazi poslije njega, to vodi ravno u sadašnjost, ravno u vrtlog borbe, koja potresa danas našim starodrevnim kontinentom. U toj borbi na protivnoj strani stoji kao zlo — kobna politička moć marksizam, koji se začeo kao radikalna negacija ne samo Hegelove filozofije duha, nego i europskog duha uobće, makar je od Hegela posudio dialektičku metodu kao svoje najjače logičko oružje. Karlo Marks postavlja na priestolje poviesti baš ono, što je Hegel proglasio kao najniže u redu poviestnih vrjednota: sustav materialnih potreba, nad kojima ne priznaje nikakav nadređeni krug vriednosti. Marksizam je čedo duhovne pustoši, i iz te njegove duhovne pustoši nikla je nauka poviestnoga materializma i internacionalizma, koja teži za raztvaranjem i raztakanjem europskih nacionalnih organizama i njihovih osebujnih duhovnih svjetova. Marksizam je pokušao prodrieti u samo srdce i središte europske kulture ,ali je tu duhovnu i političku bitku predhodno izgubio. Kao njemu suprotna robustna snaga pojavio se na poprištu borbe suvremeni nacionalizam«. Dr. Julije Makanec u ovoj knjizi dao je presjek kroz poviest filozofije i na vrlo sintetičan način prikazao razvoj misli o državi.

Grgo Pejnović

MISAO I RIEČI U »ŠIŠMIŠA«

Osjeća se, u posljednjoj zbirci Vinka Kosa, prisutnost i težina jedne tajne, koju je pjesnik odlučio uporno dubsti. Njegova misao ponirući u dubinu traži rieči, da je prate do dna noseći svietlo u ponorne tame noći i zla. Međutim, rieči ne uspievaju uviek sliediti misao, pa ih Kos često nateže, popunja prazninu izmišljenim riečima, sliedeći — kako rekosmo — uporno svoju misao. Sva ta mračna poeovska instrumentacija, što ga razdire kroz jezivo šišmišovsko ozračje na ovo dvadesetak stranica njegovog »Šišmiša«, oskudieva na glasbalima tamnijeg tona: rieči nisu tako mračne, kao misao. Daleko od toga, da bi Kos imao kakve »mračne misli« (njegova je misao sva etička, odgojna dapače), ovdje je bilo govora samo o boji rieči.

Kad smo na tome, ne možemo proći mimo njegovog cvieća, ptica, kamenja i voda kao i nekih evokacija o šumi i omorikama, jer nas te rieči svojom svježinom uvode u isto tako svježi nepatvoreni pejsaž, a to je nesumnjivo pejsaž njegovog rodnog kraja, što ga je dugo, još dječakom nosio u duši i baš zato i uspio dati ga i nama. Ovo prisutstvo u pjesmi nespomenutih stvari, ova ljepota nedorečenih rieči, nevrevarljivi je znak pravog pjesničtva. Inače na svim drugim mjestima Kos izražava sve riečima do kraja, hoće da kaže sve, a to opet služi dokazom njegove umjetničke savjesti.

Kos ničim ne će da zauzdava snagu i dubinu svoje misli. Zato i ne čeka dok ona sazrije i procvjeta u riečima, dok ne progovori sama svojim riečima. Kos žudi svoju misao izkazat, opisati je, ne čekajući u šutnji, pobožno i strpljivo onaj neizrecivi čas milosti, kad rieči same izviru, da budu isto što i naša misao, da nas često i prerastu, kad izplivaju na površinu noseći sobom nas same. Zato mu stvari i ne izpadaju misaone, nego cerebralne.

Važno je kod pjesme i to, da se ona ne da, ne dozvoljava, čitati kao proza, da nas sili da je čitamo kao pjesmu, ritam. Ova djevičanska gordost stiha često popušta u Kosovim rečenicama; a i jest mnogo teže pisati slobodan stih nego rimovan. Kos kida svoj stih onako, kako osjeća da mu nalažu periodi njegove neprekinute misli.

Ova misao o dobru i zlu, o savjesti, koja se među njima trza, a već je na strani svietla, da se samo na nekim stranicama osjeti obsjednuta mrakom, uporno je provedena i neprekinuto teče kroz cieli tekst ove čudne lirske proze, koja nas boli kao jedna čisto unutarnja i sasvim duhovna u kratko i sažeto napisana drama.

Još mi je spomenuti, da je Kosova knjiga opremom jedna od najljepših na knjižarskom tržištu u posljednje vrieme.

Kruno Quien

MARIN BEGO: »DJECA ULICE«

Drama iz suvremenog života u tri čina s predigrom — Zagreb 1943.

Predratno družtvo, puno poroka i mana, prevršilo je zadnjih godina svaku mjeru i izazvalo na sebe kaznu, rat, pokajanje i želju za boljim i svietlijim stazama. Presjek kroz to i takovo družtvo puno raznih grieha, truleži i neodgovornosti dao je Marin Bego u svojoj drami »Djeca ulice«.

Riedak je kod nas slučaj, da se drame tiskaju u knjigama. Drama se obično, ako je primljena i propuštena kroz sve cenzure vremena i mjerodavnih osoba, daje neko vrieme na pozornici (one najbolje i na više pozornica), no onda je potisnu novije i zanimljivije, ona se prestaje davati, za par godina pada u zaborav. A tiskanje drame nije kod nas uobičajeno, osim nekih iznimaka ili u postumnim sabranim djelima nekog pisca. Tome je malo nastojao doskočiti časopis »Gluma« pod uredničtvom dra Drage Rubina, koji će u svakom broju donositi najsnažnije drame domaće ili inozemne. Naravno da je to premalo.

Među te riedke tiskane drame spada eto sada i spomenuta drama »Djeca ulice« od Marina Bega, izašla pred kratko vrieme.

Do sada je Marin Bego opisivao Split i ondašnji ambijent, dok se spomenuta drama događa u Zagrebu, pred ovaj rat. Nakon petnaestgodišnjeg odmora (»sloboda šutnje« kako veli dr. Barac) javio se Bego opet jednim djelom i to ovaj put dramom, dok smo ga do sada poznavali kao prozaistu s iztančanim osjećajem za psihologiju ljudi, a naročito žena. (To vriedi naročito za zadnja dva romana »U očekivanju« i »Vječna varka« te sbirku novela »Eva«).

Tako i u drami izkaču tri tipična ženska lika, tri razne žene, koje su onakove »kakva ljubav u njihovim srdcima cvjeta«. Tu je glavno lice Sonja, djevojka ulice bez kompasa i odgoja, sva prepuštena strasti prema propalici Albinu, s kojim je veže ista sudbina — oboje su djeca ulice. Njena sestra Danka, ostavljena djevojka s djetetom, kreće pravilnijim putem, jer želi da prehrani i dobro odgoji svoje diete, da zaboravi na ružnu prošlost. Treća žena, najidealnija, jest sestra Marija Annunziata, biće koje sve teži za nadzemaljskim smirenjem, pa ipak ju privlači k zemlji osjećaj materinstva, koji se u njoj javio prema siročetu Sonji. Poznavajući sebe, da spasi svoj ideal, ona bježi u drugi samostan, trga se od zemaljskog, u njoj pobjeđuje duša, koja se odrekla svieta i zemaljske ljubavi u bilo kojem obliku. Sve tri različite, sasvim oprečne jedna drugoj, teže da nađu svoju sreću u ljubavi, samo je predmet njihovog obožavanja različit. Sonja strastveno i nepromišljeno voli probisvieta Albina za kojeg sve žrtvuje pada sve niže, naprotiv njena mlađa sestra Danka razumno i bistro voli svoje nezakonito diete, a suor Marija Annunziata voli vječne vrjednote.

Kraj njih i uz njih nižu se i izprepliću podli, bezkarakterni tipovi prevrtljivci, varalice, neodgovorni trkači za novcem, a kao jedini prototip blješti Mladen, koji hoće da spasi Sonju od pada i propasti, ali je zato preslab. On je dobar, ali prenaivan, nije energičan pa ostavlja Sonju i dalje u tom klupku laži i prevare, mjesto da je sasvim udalji od njenih prijašnjih krugova. Samoubijstvo Sonje u času očaja i napuštenosti zaokružuje sliku njenog lika, čije mane ipak nisu tako bezgranične da ih ona u životu ne bi drugačije mogla okajati. Međutim princip je dobre drame i tragedije još od klasičnih drama grčkih i rimskih, da glavna lica ostavljaju konačni i zaokruženi dojam tako da ih autor obuhvati u podpunosti, dakle do konca života.

Drama je pisana zanimljivo, lako se čita, puna je uvjerljivosti i snage.

Nada Kesterčanek

PRVI ROMAN IZ DANAŠNJEG RATA GUNNAR FINNE: STRAŽA NA ZVIRU

knjižnica Europskih pisaca, Knj. 2., Zagreb 1943.

Finska, zemlja s tisuću jezera, postala je centar pažnje ciele Europe pa i svieta svojim junačkim i dugotrajnim opiranjima u ratu s premoćnim ruskim neprijateljem 1939. g. Ta mala, ali neobično kulturna zemlja, sa svojih samo 4 milijuna stanovnika pošla je upravo prije četiri godine koncem studenog u rat sa sovjetima, opirući im se cielu zimu i konačno da ne izgubi svoju slobodu pristala je da im izruči neke zatražene gradove. U ljetu sliedeće godine, kada je Njemačka naviestila rat sovjetima, priključuje joj se i finski narod na čelu sa maršalom Mannerheimom. Njihovo je junačtvo postalo legendarno u poviesti ovog najvećeg rata svieta.

Od onda i finska zemlja (Suomi) i njezina poviest, kultura i umjetnost sve više zanima širu javnost, koja nas o njoj malo ili skoro ništa nije znala. Finska je od jedanaestog stoljeća do početka devetnaestog bila u zajednici s kraljevinom Švedskom, 1809. pridružena je kao samostalna kneževina carevini Rusiji, a 1917. proglašena je neovisnom republikom. Međutim oni su i nadalje imali okršaje i borbe sa sovjetima, koje su naročito razplamsale 1918. pod zapovjedničtvom maršala Carla Gustava Mannerheima.

Finska je po svojim prirodnim ljepotama zanimljiva zemlja, spada u najveće države u Europi (dva puta je veća od države Hrvatske a polovinu toliko ima stanovnika), a nazivlju je zemljom sa tisuću jezera. Na južnoj morskoj obali ukrašuju je mnogobrojni pošumljeni otoci, dok prema sjeveru imade predjela močvara i vječnog sniega.

U najnovije vrieme, odkako je interes za tu zemlju porastao davaju se kod nas i njihovi slikopisi, a i prevedena su neka njihova djela kao od Aleksisa Kivia roman »Sedmero braće«, od F. F. Sillanpääa »Silja«, a sada evo od Gunnara Finnea »Straža na Zviru« (Pa vakt vid Svir), a dr. Rranjo Bučar napisao je i informativnu knjigu »U republici Finskoj«, koja donosi žive prikaze o prilikama, životu i zbivanjima ovog junačkog naroda na sjeveru.

»Straža na Zviru«, roman ili bolje rečeno dnevnički zapisci i bilježke iz rata prvo je djelo iz sadašnjeg rata, koje govori o borbi i ratovima, kojima smo svi mi suvremenici, i koji još traje. To je rjeđa pojava, da se o prilikama i događajima piše, dok su još u toku, dok nije prošlo stanovito vrieme, da pisac ima pravo »objektivno odstojanje« zato i ne smijemo očekivati od ove knjige roman u pravom smislu te rieči.

Pisac Gunnar Finne (star 36 godina) sudjelovao je sam u tome ratu, te je dobio mnoga odlikovanja i postao zastavnikom u pričuvi, pa

je kao novinar opisivao događaje što je dnevno proživio i oko sebe vidio. To opet ne znači da djelo nema umjetničke vriednosti, dapače neki su dielovi i odlomci zaokružene cjeline (kao recimo »Prisluškivanje na brzoglasu« ili »25. listopada«).

Ti dnevnički zapisi s bojišta pisani su kojiput sa svim detaljima n. pr. što su jeli, kada su Rusi napali, čarkali ili pucali, da li s puškama ili topovima, da li su napali stražu ili izvidnicu, ko je pao, ko je ranjen, ko je naišao na minu, a tko sretno izbjegao smrti. Kasnije, kad pročitamo nekoliko stranica i upoznamo pojedina lica, njihov karakter i okolinu, onda čitamo sa sve većim zanimanjem strahujemo, s glavnim licima, veselimo se njihovim uspjesima, divimo se njihovoj hrabrosti i odlučnosti te požrtvovnosti. Zapravo je to kronoložka poviest Hestina, zapovjednika jedne male izvidničke čete na Zviru, o njemu i njegovim drugovima. Jedni padnu, ili kao ranjeni odlaze u pozadinu, ili nestanu u ruskom zarobljeničtvu, onda dolaze novi, mladi, neizkusni, pa se oni dalje bore, izviđaju, padaju umiru... U časovima opasnosti postaju ovi veliki rodoljubi i hrabri vojnici, ipak samo ljudi, pravi golcati ljudi, koji se bore za svoj život, koji žele živjeti, žele se vratiti na rodnu grudu svojoj obitelji, žele da što prije bude opet mir i blagostanje.

Ima dirljivih i neobično toplih scena drugarstva, kada uz životnu opasnost tragaju za tielima mrtvih prijatelja, ima čovječnih gesta, kad ne će da pucaju na neprijatelja i goloruke Ruse, ili kad jedan Finac opali smrtonosno zrno u grudi ranjenog Rusa (»Buda« kako oni vele), kojeg su njegovi drugovi ostavili u času opasnosti u najtežim smrtnim mukama, da lagano, i najteže umire.

Knjigu je preveo dr. Franjo Bučar i čita se veoma lagano i tečno, sa zanimanjem premda nema, kako sam već spomenula, prave radnje, jer su to zapravo neposredne bilježke iz rata, sitne i svakidašnje dogodovštine jedne male čete i njenog zapovjednika, kao sitna zrnca u velikom svjetskom previranju i ratovanju. Ipak možda baš ovdje, u časovima kad uviek prieti smrt, klešu se i upoznaju u cielosti ljudske duše, njihove mane i vrline, u časovima opasnosti kada svaki tren izgleda kao posljednji, reagira svaki čovjek drugačije i drži se onako kako zapravo jest. Neki rogobore iz običaja, drugi se tješe skorim mirom, neki ništa ne misle nego spavaju i jedu, neki marljivo pišu kući pisma i žive danima od onih nekoliko redaka ljubljene žene, neki žele biti ranjeni da ih odpreme u biele bolničke krevete na njegu liepe sestre bolničarke, neki idu ravno i hrabro u opasnost — a svi zajedno žele mir i sreću svojoj domovini.

Predgovor o republici Finskoj i o Finskoj u borbi za svoje oslobođenje napisao je informativno sam prevodilac dr. Franjo Bučar, dajući u prvom dielu kratki historijski, geografski i kulturni pregled Finske, a u drugom, kako sam naslov veli, podatke iz ovog rata.

Nada Kesterčanek

»CROATIA SACRA« ARHIV ZA CRKVENU POVIEST HRVATA

U čast prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske priređen je svečani dvobroj ovoga poznatoga časopisa kojeg izdaje Hrvatska Bogoslovska Akademija u Zagrebu. Časopis izlazi dvanaestu godinu. Ovaj, suradnjom i spremom bogati broj, uredio je dr Krunoslav Draganović. Na početku knjige uredničtvo je napisalo divnu posvetu »Uzkrsla je Hrvatska, samostalna i suverena, koja gvozdenom voljom hoće da bude svuda gospodaricom na svom narodnom i poviestnom tlu. Ostvarili su se snovi njezinih najboljih sinova. Vitezovićeva Croatia Rediviva postala je djelom. Zvonimirova lađa, otisnuta s pieska, plovi opet širokim morem novoga života. Iz krvi mučenika, prolivene od Petrove Gore do beogradske skupštine i gordog Velebita, nikla je željom željkovana sloboda. Visoko se podigla zgrada narodne države na temeljima, cementiranim kostima stotina tisuća neznanih junaka, uskoka, graničara i dobrih Bošnjana, koji su krvarili po svim bojištima Europe, često puta za tuđe račune i probitke. Žižak nikad neugasle sviesti hrvatske državnosti, koja je i u doba biednih Reliquija Reliquiarum gromko dovikivala tuđinu: Regnum Regno nom praescribit leges, postao je danas sjajnim plamenom na kojem ogrijasmo svoja srdca i osvietlismo svoje duše. Mi obnovljena država i preporođen narod, koji po ponosnoj rieči šestinskoga Lava i njegova velikog sina Poglavnika, bakljonoše nove slobode, ne ćemo da budemo ničiji privjesak, već slobodan narod i nezavisna država«. Iza »Posvete« sliedi vrlo bogat sadržaj u kojem su naši poznati kulturni radnici iznieli veliko blago hrvatskoga naroda, sa područja naše kulturne poviesti. Dr. Lovre Katić je napisao »Pregled hrvatskog narodnog života« gdje je na vrlo sintetičan način prikazao poviestni razvoj hrvatskog naroda od najstarijih poviesti poznatih vremena do danas. Prof. Petar Grgec je napisao »Odnosi Hrvata prema svetoj stolici«, gdje je iznio najznačajnije momente poviesti hrvatskoga naroda u odnosu prema poglavaru katoličke crkve, pod čije su se okrilje stavili Hrvati, i u svietlu kršćanske misli izgrađivali svoju uljudbu. Dr Dragutin Nežić, u svojem prikazu »Ugodnici Božji hrvatske zemlje« nabraja liep broj heroja i viteza duha, a pripadnici su hrvatskoga naroda. Dr Krunoslav Draganović piše »Hrvatske biskupije, sadašnjost kroz prizmu prošlosti«, gdje je dao brojčani razvoj u poviesti i upravnu podjelu u crkvenom pogledu, hrvatskih zemalja kao i osvrt na kataklizme i krvavo iztrebljenje katoličkog pučanstva od strane strašnih neprijatelja. Josip Butorac je dao »Poviestni pregled redovničtva u Hrvatskoj«. Dr Josip Teofil Harapin je dao vrlo pregledan i dosta izcrpan razvoj filozofijske misli kod Hrvata. Dr Dragutin Kniewald je priložio »umjetnička vriednost zagrebačkih liturgijskih kodeksa« i »Crkvena umjetnost u Hrvatskoj«. Dr. Ljubomir Maraković: »Hrvatska književnost kroz vjekove«, dr Miroslav Vanino: »Teologija kod Hrvata«, Prof. Toma Marković: »Hrvatski božični običaji u Bosni i Hercegovini«, dr Božidar Širola: »Crkvena glasba u Hrvatskoj«, dr Mijo Tumpić: »Zavod sv. Jeronima u Rimu« i Rudolf Brajčić: »Marija među Hrvatima«. Ovo je izdanje ukrašeno i slikama važnih poviestnih spomenika i dokumenata. Knjiga obasiže 387 stranica velikog osminskog formata. Svi su prilozi vriedni po svojoj sintetičnoj snazi i naučnoj objektivnosti i po tome što daju presjek kroz našu kulturnu poviest. Preporuča se svima, koji žele upoznati poviestni i kulturni razvoj hrvatskog naroda.

ć

OTO ŠOLC: RAINER MARIA RILKE

Esej. Strana 44. Format male osmine. Vlastita naklada i privatno izdanje izvan prodaje. Tiskano samo 100 primjeraka Nacrt za omot izradio slikar Stjepan Lakovsky.

U ovom eseju nastojao je Šolc da na vrlo koncizan način izkleše lik velikog i subtilnog pjesnika Rilkea. To je Šolcu najvećim dielom i uzpjelo, Šolc se nije upuštao u široku analizu Rilkeovih pjesničkih djela, pa nije ni razprostro na uvid sve bogatstvo ove velike pjesničke duše, koja je pretočena i oživotvorena u njegovim stihovima. »Rilke je živio svoju umjetnost. On je živio pjesme. Toliko povezanosti sa djelom, toliko prisnosti, uz nadprosječnu virtuoznost, ta neodvojivost ličnosti od djela, jednom rieči: njegovu književnost mogao je pisati čovjek čudesna »njegova« života«. Na jednom mjestu navodi Rilke da je u njegovim mladim danima moglo biti utjecaja na njegovo stvaranje. Tako spominje Jacobsena, Banga, Lilién-Crona, Dehmela, Hofmannsthala, Stefana Georga, zatim Turgenjeva, Wassermanna, Puškina, Ljermontova, Nekrasova i Feta. »Utjecaja je bilo bezbroj, govori Rilke. Što sve nije na mene utjecalo! Nešto po svojoj podpunosti, drugo jer smo sve sasvim shvatili, zatim opet nešto, jer nam se nametnulo, jer smo nešto spoznali kao mjerodavno... I konačno život«. Ipak Rilke s najvećim poštovanjem spominje Rodina, kojeg je bio tajnik »ali učenik mu bijah dulje«, govori Rilke. Pjesnik Emil Verhaeren i slikar Paul Cézann su također s udivljenjem i poštovanjem spomenuti. Uz sve to život je bio najjači uticatelj na pjesničku dušu Rilkea, koja je posjedovala snažnu izražajnu i oblikovnu moć. Zato je stvarao brzo i mnogo. Za njegovu liriku piše Šolc »Rilkeova lirika puna je simbolističke, nadstvarne mutnoće. Odsjaj njegovih lirskih kristalizacija živi oko nas i u nama kao posljednji dokumenat »čiste lirike« u tišinama pred oluju. Često se činilo da se u razponima lirskih izkustava njemačkog stiha ne može stići, na ovom planu dalje. Najdalja meta njemačke čiste, sublimne ljepote, bio je Rainer Maria Rilke. Iako se ne odvaja suviše od zbivanja svoga vremena, sugestivnost lično njegova govora, izkustvo, veliko izkustvo njegovih zasada i postulata, bilo je odsudan put u živu i glasnu lirsku djelatnost književnog Babilona poslije njegovih dana. Ta lirska generacija Trakl, Benn, Hasenclever, Lasker-Schülerova, Stadler, Lichtenstein, Leonhardt, Stramm, Hemm, Zech, Werfel), razdrta ratnim i neposredno poratnim glavinjanjima, znači uzburkani, ludi nemir naspram problema i realizacija Rilkeovih: tmurne razdrtosti ratnih groznica, naspram četrdesetih godina mirna života«. Rilke je počeo stvarati vrlo kasno. On sam piše »Dvadeset i osam mi je godina i nisam ništa napisao. Da ponovimo: napisao sam studiju o Carpaciu, koja je loša; napisao sam dramu »Brak« u kojoj razvijam nešta kriva s dvoličnim sredstvima i stihove. No sa stihovima je čovjek malo učinio kada ih je pisao mlad. Trebalo bi čekati s time, sabirati cieli život iz duše i mirnoće, iz dugog života, kad bi bilo moguće, i tada, sasvim pri koncu, čovjek bi moguće napisao deset redaka, koji bi bili dobri. Jer stihovi nisu kao što to ljudi misle, osjećaji (oni se javljaju rano) stihovi su izkustva. Za jedan stih potrebno je vidjeti mnogo gradova, ljudi, stvari, treba poznavati kretnje koje čini sitno cvieće, kad se otvara ujutro. Treba znati umišljati putove u nepoznatim krajevima, neočekivane susretaje i sastanke, koje je čovjek davno vidio da se približuju; dane djetinjstva, koji su još uviek nerazjašnjeni, treba znati zamišljati roditelje svoje, koje je morao povriediti, kad su mu donosili kakovo veselje kojega on nije shvaćao (to je veselje učinjeno za drugoga), dječje bolesti koje počinju, koje počinju u dubokim i zatvorenim sobama, jutra na obalama morâ, samo more, morâ, noći na putu, koje su podrhtavale veoma visoko i letjele za zviezdama i nije još dosta smjeti misliti na sve to. Treba imati uspomenu na mnoge ljubavne noći, od kojih nije jedna nalik na drugu, na krikove žena u porođajnim mukama. Kod umirućih treba biti, treba sjediti kod mrtvih u sobi s otvorenim prozorom, bukom, koja je dolazila na mahove. Ne dostaje posjedovati uspomene. Treba ih znati zaboraviti, kad ih je mnogo i suviše; potrebno je biti vanredno strpljiv da se dočeka ças, kad će se povratiti. Jer uspomene same nisu još ništa. Istom kad postanu krv u nama, pogled ,kretnja, kada su bezimene i kad ih je nemoguće razlikovati od nas samih, tada se može dogoditi, da se u vrlo riedkim trenutcima, iz sredine ovih uspomena uzdigne prva rieč stiha«. Tako piše Rilke o umjetničkom stvaranju. U svom eseju dao je Šolc jednu liepu i zaokruženu sliku stvaralačke ličnosti Rilkea. Pustio je u glavnom da Rilke na mnogo mjesta govori sam o svojem i uobće, umjetničkome stvaranju.

Ć.

MLADOST ODGOVARA (LIRIKA DVOJICE)

O, tužna je mladost ovog težkog doba,
Kad na cielom svietu ratna groza vlada,
Kada svud se ceri mukla tama groba,
Kada žrtva mnoga uzaludno pada.

St. Milošić (Naša mladost)

Ovi stihovi najbolje označuju pjesništvo izraženo u zbirci »Lirika dvojice«. U skromnoj, maloj knjižici progovaraju Mladen Petrinić i Stanislav Milošić. Dok prvi imade dvadeset godina, drugi je još gimnazijalac, rodjen 1926.

Značajna je ova zbirka ne samo kao pokušaj nego kao i dokumenat. Ona govori kako su mlade generacije doživjele suvremenu hrvatsku stvarnost.

Tražimo li zajedničko obilježje obojice pjesnika naći ćemo ga u mladenačkom pesimizmu, stanovitoj noti razočaranja u onom što se zove zbilja i nesigurnom traženju sebe.

Petrinić je stariji. Možda tome treba pripisati činjenicu da mu je pjesnička problematika zrelija, lirika čišća, a izraz, premda nesiguran, nešto bolji nego kod njegovog pjesničkog kolege. Ovaj mladi čovjek pjeva pod uticajem decadentnih pjesnika. Neke stvari tehnikom mirišu po Šantiću.

Shvatimo li njegovu liriku kao izpoviest, a to lirika mora biti, onda je Petrinić predstavnik barem jednoga diela svoje oeneracije i kada nemoćno pjeva:

Ne mogu shvatiti jasno
Što sam i tko? (Ja).

Svoju Bosnu je doživio snažno i uvjerljivo:

...Jest! Bosna ta zemlja bezkrajne ljepote
Nosi kroz sav život tragove Golgote,
I njivama njenim, šumama i vodom
Struji moćni drhtaj, u kojem se sliva
Sva radost i bieda golema i siva
I bezkrajna, divlja želja za slobodom...

(Bosna).

Naslutio je dolazak težkih dana kada »život će zastat i nestati pjesme... »ali zna da Bosna neće klonuti.

...I dok će magla kaljava i siva
Obvijat njive, planine, vrhunce,
Mahale tvoje krivudave, nieme,
Niemo će gledat gdje prolazi vrieme
I čekati će, čekat će na sunce...

(Mahale u magli).

Današnja mlada generacija sviestna je težine svoga vremena. Drugo je pitanje je li sviestna sebe. A ovaj upit se ne može mimoići u doba kad svaka blieda djevojčica u onduliranoj kosi »nosi prerano stečena znanja i nema više sunca«. Danas život više nije »cvrkut ptica u zraku nego bezciljno, bolno, lutanje po mraku...« (Zviezde u očima djece). [illegible] je karakterističan za Petrinića.

»Znaš li djevojčice,
Da sreća donosi sobom
Zlobu i pakost onih,
A nisu pošli za njom,
A nisu mogli je naći...«

Svakako najznačajnija mu je pjesma u kojoj slušamo izpovied mladih ljudi, gledamo rane što im ih je zadao život i u njem se rodilo razočaranje:

»I sanjali smo i bili smo djeca
Što čeznu za životom punim slasti,
A nismo znali da koljeno kleca
Često pred ciljem i da moraš pasti...

I sada, sada mladost naša teče
Blieda i siva bez ikakve sreće,
Zašlo je sunce, ugasla je duga...

I boli naše prikrit neće moći
Ni smieh naš bliedi, jer u naše oči
Ušla je vječna, bezgranična tuga...

(Tuga).

To je boja Petrinićeve lirike. Družtvovne, ljubavne i obće...

Čujmo Milošića...

»Patio sam mnogo, lutao bez cilja,
Ojadjene duše i razdrtih grudi,
Pratila me svuda samo kleta zbilja
I opaka mržnja nesavjestnih ljudi.

(Želja).

I njegove su teme mračne, a uz to obične i svakodnevne. Tu je ostavljena »Djedova lula«, »Bolestnik«, »Smrt sušičavca«, uvečula »Krizantema« i »Ludjekova smrt«... U pjesmi »Naša mladost«, čije stihove uzesmo kao moto ovoga prikaza tuži se dječakova duša na mrak koji je okružuje. Današnjica je i previše gruba »pa nije ni čudo da skrenemo, s puta. tonući polako u mraku i noći«. Ove rieči pomažu nam da razumiemo obtužujuće stihove:

»Farizeji neki često nama kažu:
Današnja je mladost pokvarena jako.
A mi dobro znamo — oni ipak lažu,
Jer i sami znaju da nam nije lako.«

Niečući naročitu pjesničku vriednost, ovim stihovima mi na njih upozoravamo više kao na zadatak koji čeka mnoge, osobito odgojitelje. Jednostavna i liepa je pjesma »Tik-tak«.

Neki Milošićevi stihovi zvuče previše pubertetski. Njihova je problematika doživljena subjektivno, ali ne i tako jako da bi iz njih nastala dobra pjesma. Vriedi to i za »Posljednji zbogom«.

Što se tiče tehnike pjevanja, Petrinić vodi. Možda se od njega s pravom mogu očekivati jednoga dana liepi uspjesi. Često veoma dobro vlada sonetnom formom. Milošić je mladji. U njegovoj lirici kao da ima nedoživljene frazeologije. Efekti teme i rime su dosta neoriginalni. Čudno zvuči kad mladić od 17 godina pjeva o »grudima žene«...

Jedna je druga stvar nad kojom se treba zamisliti. I to ozbiljno zamisliti. To je pesimizam obojice. On obtužuje vrieme i dogođaje, ljude i život. Taj pesimizam nije dogmatske naravi. Uzrok mu je u današnjim neprilikama, kad mladi čovjek nije toliko jak da se u njima snadje. Tu je tajna mladenačkog lutanja, koje u umjetnosti urađa decadencom, bezživotnom melankolijom, a možda i kojim drugim zlom. Mladeži danas nije lako. Treba je razumjeti. Ona je idealna, a naše je vrieme ono u kome mnogi ideali umiru. Svi oni koji nisu, jaki, koji nemaju veliku količinu duhovne snage i što je najglavnije načelo, podležu. Gubi se vjera u Boga i čovjeka. A tu leži tajna budućih tragedija...

Petrinić i Milošić su progovorili u ime mnogih. Pred ovom konstatacijom ona književna strana zbirke (kod Petrinića osrednja, a u Milošića početnička), postaje secundarnom. Primaran je duhovni lik generacija koje dolaze. Ovdje imaju rieč pedagozi.. *Ante Jerkov*

ZDENKA JUŠIĆ-SEUNIK: »SAN MALE BUBICE« I DRUGE PRIČE

Kao 8, svezak svoje »Vedre knjige« izdao je Hrvatski izdavalački bibliografski zavod osam pripoviedaka poznate omladinske spisateljice Zdenke Jušić-Seunikove. Ove poučno zabavne priče po svom zanimljivom sadržaju prikladne su za zreliju omladinu, jer su uzete iz života starijih dječaka i djevojčica,a u vezi su sa životom u roditeljskoj kući i prirodi. Izpričane su s mnogo topline i ljubavi prema djeci, naročito prema onoj, koja je izvrgnuta opasnostima i stradanjima u životu. Nema tu fantastičnoga svieta starih bajki, ali je zato uhvaćen zbiljski život iz dječje perspektive, pa to daje knjizi posebnu vriednost. Svaka pripoviedka ukrašena je crtežem, koje je risao slikar Vladimir Filakovac, a omot je izradio Vladimir Žedrinski.

Ciena je knjizi 80.— Kn., a naručuje se kod Hrvatskog izdavalačkog bibliografskog zavoda u Zagrebu, Zrinjevac 20.